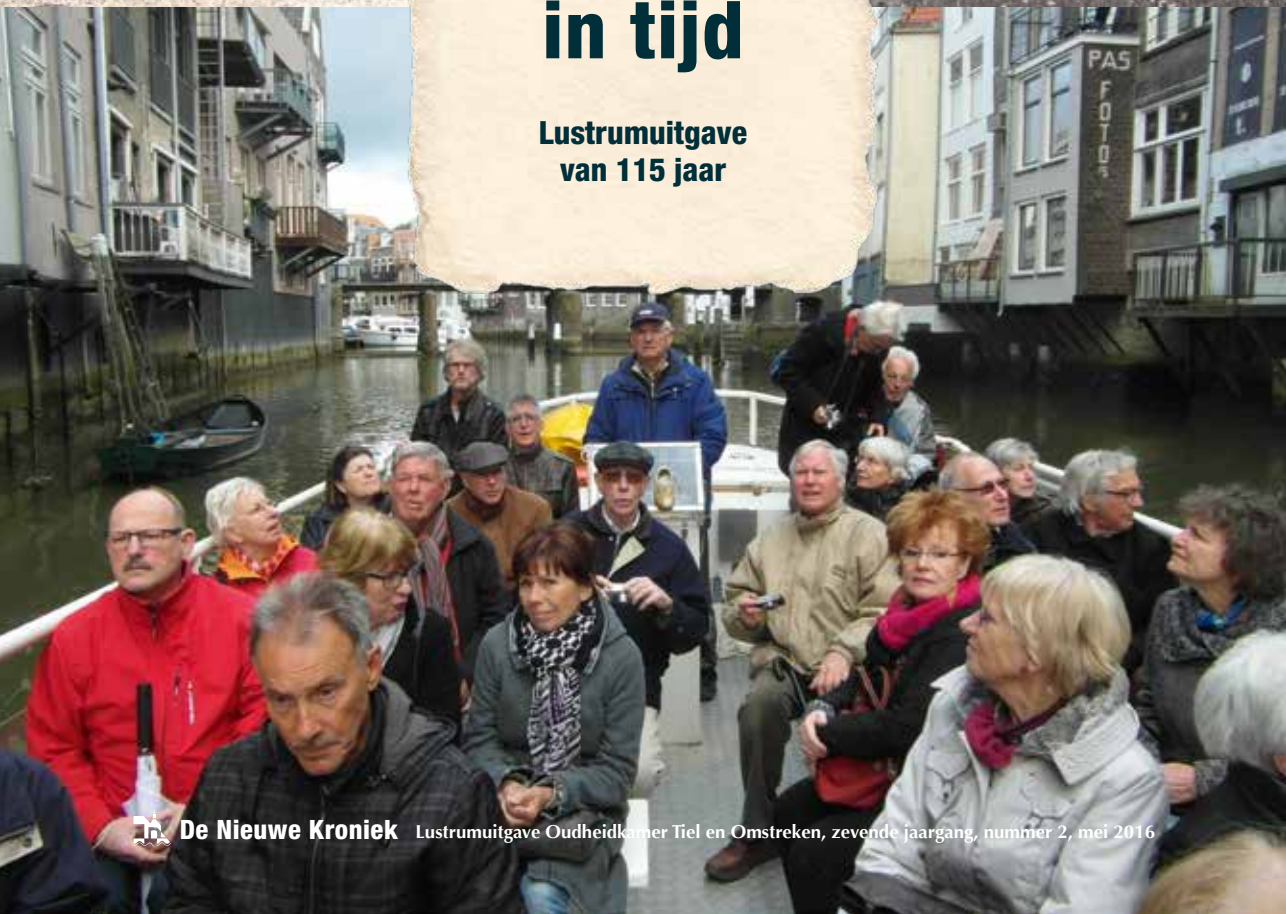

Contrasten in tijd

Lustrumuitgave
van 115 jaar

Inhoudsopgave

Van het bestuur	3
Driemaal is scheepsrecht	4
Dominicanes Bernadette in gesprek met Laura van vrouwenrefcentrum Noria	7
De tijden veranderen – ook op kerkelijk gebied	12
De stem des volks in het gemeentebestuur, of hoe de positie van de burgemeester veranderde	16
Muziekleven in Tiel en omstreken 1901 in Tielsche Couranten	21
‘Wij vertrouwen erop dat u een prettig medewerker zult zijn’	26
Politieke omgangsvormen – vroeger en nu	31
Kranige aviateurs en andere durfallen	35
Hoog en droog!?! De watersnoden van 1799 en 1995. Twee uitersten.	40
De Vereniging vroeger en nu	44
In memoriam Henk van den Hoofdakker	46
Verenigingsinformatie	47

Van het bestuur

De redactie heeft dit nummer samengesteld ter gelegenheid van het 115-jarig bestaan van onze vereniging. Inmiddels bestaat De Nieuwe Kroniek al acht jaar en is zij iedere keer weer Nieuw.

U komt in dit nummer weer bijzondere verhalen tegen in het thema van het lustrum 'Contrasten in Tijd'. Dit thema is ook terug te vinden in zowel het lustrumboek, dat in november 2016 wordt gepresenteerd, als in de lustrumviering op 28 mei in de Rabozaal van de Agnietenhof.

Er zijn de afgelopen vijf jaren bijzondere prestaties geleverd waarvan sommige van blijvende aard zijn, zoals de film over de Waalcrossings (2013), het digitaliseren van het Kalendarium (2015, kalendarium.oudheidkamer-tiel.nl) en de inventarisatie van de slachtoffers van WO II die met een enorme inspanning van de Historische Werkgroep Tiel bijeen zijn gebracht op een website. Deze laatste zal dit jaar worden gepresenteerd. De HWT verdient hiervoor groot respect!

In dit lustrumjaar zal in de tuin van het Ambtmanshuis achter de Raadzaal een kunstwerk worden onthuld dat in samenwerking tussen de Oudheidkamer en de gemeente is gemaakt ter herinnering aan de eerste democraat Joan Derk van der Capellen tot den Pol

die het pamflet 'Aan het volk van Nederland' schreef en op grote schaal verspreidde. Hierin riep hij het volk op zich actief met het landsbestuur te bemoeien.

Er lijken goede ontwikkelingen aan te komen die onze archeologen van BATO mogelijk wat meer mogelijkheden geven om hun expertise in de praktijk te brengen in het belang van de kennis van het verleden.

De lezingen worden goed bezocht. Hulde aan de Programmacommissie! Het Regionaal Archief Rivierenland is een uitstekende locatie voor onze bijeenkomsten. Wij hopen u ook in de toekomst daar regelmatig te ontmoeten. Als u een lid kent dat slecht ter been is, kunt u hem of haar misschien mee naar de lezing nemen.

In 2016 en 2017 zullen weer enkele bestuursleden aftreden. Een vereniging drijft op enthousiaste vrijwilligers die bereid zijn zich in te zetten voor de vereniging. Wij zien uw kandidatuur graag tegemoet!

Menko Menalda, voorzitter

Driemaal is scheepsrecht

De tijdschriften van de Oudheidkamer: 1980-heden

Door Wim Veerman

Bij de oprichting in mei 1901 heeft, voor zover is na te gaan, het toenmalige bestuur niet de intentie gehad voor de leden een eigen tijdschrift uit te geven over de historie van Tiel. Op zich is dit niet zo vreemd. De doelstelling is het oprichten en in stand houden van een oudheidkamer, een museum, over de lokale historie. Had men een historische vereniging opgericht met het doel de lokale geschiedenis te onderzoeken en daarover te publiceren, dan had de zaak anders gelegen. Intussen is na 115 jaar de situatie zodanig veranderd, dat men zonder de oude doelstellingen verlaten te hebben, zich toch meer als een historische vereniging is gaan gedragen, mét een eigen tijdschrift. De wat op de achtergrond gekomen museale taak is nu verdeeld over twee locaties.

De oude ambachten zijn in bruikleen gegeven en verplaatst naar het Museum Baron van Brakell in Ommeren en het museum van de Tielse Oudheidkamer, in 1976 geopend in De Grote Sociëteit, werd omgedoopt tot Flipje en Streekmuseum. Tegenwoordig is het een gemeentelijk museum, waaraan het bestuur van de Oudheidkamer haar collectie in bruikleen heeft gegeven en daardoor in praktische zin, nog maar weinig bemoeienis heeft met het dagelijkse reilen en zeilen ervan. Dit onverkort de zeer gewaardeerde hand en spandiensten, die enkele leden van de Oudheidkamer op vrijwillige basis doen voor het huidige museum. Wellicht is de tijd nu aangebroken ook de naam van de vereniging te moderniseren?

Foto: Van links naar rechts: Wim Veerman, Peter Schipper, Pierre van der Schaaf, Bert Leenders
(Foto: Tineke Schipper)

Het eerste eigen tijdschrift

Het heeft 79 jaar geduurd voor de vereniging een eigen tijdschrift gaat uitgeven. Op initiatief van de toenmalige voorzitter, de Tielse architect Sijtze van der Zee, ziet in december 1980 'De Betuwse Poortwachter' nr. 1 het licht. De kleurige omslag is eveneens door de heer Van der Zee ontworpen. Het is volgens de subtitel bedoeld als een 'Contactblad voor de leden der vereniging', zodat de onderlinge band meer versterkt kan worden. Een werkgroep zal de redactie voeren en zorgen dat het enkele malen per jaar gaat verschijnen. De andere werkgroepen van de vereniging kunnen hun verhalen er dan in kwijt en lezingen kunnen erin aangekondigd worden. Artikelen over allerlei historische zaken zullen daarin aan de orde worden gesteld. Belangrijk is ook 'het doortrekken van lijnen uit de (lokale) historie tot in onze eigen tijd, waardoor zowel onze kennis van het verleden als het kennis nemen van verschijnselen uit onze hedendaagse samenleving mogelijk in groter verband kunnen worden gezien'. De streekconservator Peter Schipper, schrijft een eerste artikel: 'Toen de wisselwagen nog naar Tiel reed...'. De archeologische werkgroep schrijft een verhaaltje over een onderzoek in de St. Lambertuskerk te Kerk-Avezaath. De oud-journalist Nic. Lathouwers een verhaal over de voormalige Latijnse school en het verenigingslid Joop van Wijk stelt de pas ingestelde 'werkgroep beeld + geluid voor'. Tenslotte wordt door Peter Schipper de recente aanwinst beschreven van twee unieke geschilderde stadsgezichtjes uit 1858. Het volgende nummer verschijnt in april 1981 met onder andere bijdragen van de heer Lathouwers, dr. Smit en de archeologische werkgroep. Deze blijven de daarna volgende nummers met hun bijdragen vullen en de conservator

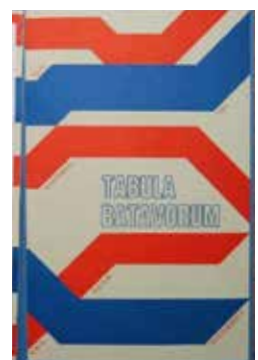
krijgt een vaste rubriek aanwinsten. Maar helaas, nr. 2 van jaargang 2, dat verschijnt in mei 1982, blijkt zonder verdere aankondiging het laatste nummer te zijn, ondanks een wervend verhaal van voorzitter Van der Zee onder de titel 'Wat beweegt de Oudheidkamer'.

Een nieuw gezamenlijk tijdschrift

Een jaar later, in februari 1983 verschijnt een nieuw historisch tijdschrift, genaamd 'Tabula Batavorum'. Het is een initiatief van een vijftal samenwerkende historische verenigingen in het Gelders Rivierengebied, waaronder de Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken en de Stichting Geschiedenis Gelders Rivierengebied en de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, afd. 15. Het eerste omslagontwerp is weer van de hand van Sijtze van der Zee. Vertegenwoordigers van deze zeven instellingen vormen gezamenlijk de redactie. In 1985 wordt de samenwerking geformaliseerd door er een stichting van te maken. Driemaal per jaar verschijnt een nummer met een gevarieerde inhoud, verzorgd door leden van de deelnemende instellingen en gastauteurs. De leden van de Oudheidkamer Tiel krijgen het gratis, waarvoor het bestuur een financiële bijdrage aan

Voorblad De Poortwachter

Voorblad Tabula Batavorum

de stichting levert. Na de zeventiende jaargang, in 1999, houdt het tijdschrift echter op te bestaan, omdat de redactie besluit vanaf 2000 het in de vorm van een jaarboek te laten verschijnen. Tot de opheffing van het blad is daarin vierendertig maal een aan Tiel gerelateerd artikel gepubliceerd. De leden van de Oudheidkamer kunnen in het vervolg het jaarboek, dat onder de verzameltitel 'Terugblik' verschijnt, tegen een gereduceerde prijs verkrijgen. Maar intussen is het echte 'eigen lijfblad' in feite al weer zeventien jaar verdwenen!

Weer een eigen tijdschrift

Naarmate de jaren verstrijken wordt het ontbreken van een eigen blad steeds meer als een gemis ervaren. Het toenmalige bestuur, waarbinnen voorzitter Henk van den Hoofdakker de grote aanjager was, doet dan een poging weer een eigen blad te maken, o.a. om daarmee leden te werven. Een oproep levert geen reacties op. Daarom besluit het bestuur oud-journalist Aad Nekeman te vragen het blad te gaan maken. Aad stemt in en maakt de eerste twee nummers. De Nieuwe Kroniek is geboren. De eerste nummers krijgen een warm onthaal bij de leden, maar de nummers zijn veel dikker dan het bestuur gepland had en overstijgen

Voorblad 1^e nummer van De Nieuwe Kroniek

daardoor het geraamde budget. Daarom wordt een maximum omvang van het blad vastgesteld. Voor Nekeman is dit aanleiding om zijn opdracht terug te geven. Bert Leenders neemt zijn taak over en vult met regelmatige bijdragen van enkele leden het blad. Bert voert in zijn eentje de redactie over elf nummers. Dan weet hij in 2014 Pierre van der Schaaf, Peter Schipper en Wim Veerman bereid te vinden om toe te treden tot de redactie. Ondertussen heeft dit viertal, voor enkele nummers bijgestaan door Ger Hemel, al weer vijf nummers geproduceerd en ligt het zesde voor u.

Het blad heeft zich, in de zes jaar dat het verschijnt, ontwikkeld tot een gewaardeerd onderdeel van het lidmaatschap van de oudheidkamer. Een hoogtepunt is de uitgave van mei 2013 geweest. Een speciaal Waalcrossingsnummer, met als bijlage een dvd met interviews met enkele Waalcrossers. Het is het eerste nummer dat geheel van kleurenillustraties wordt voorzien. Met ingang van 2014 gebeurt dat met alle daarna verschijnende nummers. Een ander hoogtepunt is het speciale dubbelnummer dat in mei 2015 verschijnt in samenwerking met het Regionaal Archief Rivierenland onder de titel '1940 oorlog 1945 in 33 momenten'. Het is tevens de catalogus voor een gelijknamige tentoonstelling in het archiefgebouw. Een flink deel van zijn aantrekkelijkheid ontleent het blad aan de door stadsfotograaf Jan Bouwhuis beschikbaar gestelde foto's. De stimulerende samenwerking met de mensen van emjee | grafische vormgeving te Varik stemt de redactie dankbaar. Mede daardoor en natuurlijk dankzij de bijdragen van de vele auteurs is het wellicht eindelijk na 115 jaar het bestuur gelukt een 'lijfblad' voor de leden te maken, ter versterking van de onderlinge band!

Dominicanes Bernadette in gesprek met Laura van vrouwenrefcentrum Noria

Door Bert Leenders

De Dominicanes zuster Bernadette leefde en werkte gedurende veertig jaar in Tiel. Laura was actief betrokken bij het oprichten en functioneren van vrouwenhuis Noria in de jaren tachtig in Tiel. Bernadette ontmoet Laura in een droom. Ze raken in gesprek over wat hen dreef en kijken terug op de organisaties waar zij zich destijds voor ingezet hebben.

Zuster Bernadette: 'Ik was een vroom en diep gelovig meisje en het vierde kind in een groot boerengezin. In totaal had ik vier broers en vijf zussen. Het was bij ons in Brabant heel gewoon dat een of meer kinderen uit een gezin naar het klooster gingen of op een seminarie de opleiding tot priester volgden. Meestal was het je eigen keuze en speelden nobele motieven een rol. Je wilde wat be-

tekenen voor je medemens en je daardoor ook helemaal in dienst van de Heer stellen. Je koos voor een leven dat bestond uit bidden en werken. Aan genoegens had je geen behoefte. Na je dood wachtte je immers een eeuwig en volmaakt leven.

De keus voor het kloosterleven werd vaak beïnvloed door je omgeving. Je familie was er

---

Het viel niet mee om subsidie voor een vrouwenhuis te krijgen. Hier bezetten vrouwen in 1982 de toegang tot het gemeentehuis om hun eis voor financiële steun kracht bij te zetten. (RAR/Collectie Bouwhuis)

doorgaans trots op wanneer een kind besloot om parochiepriester te worden of toetrad tot een kloosterorde. Wanneer je als meisje niet aan de man kon komen was het klooster een goed en soms een beter alternatief voor het huwelijk. Bovendien zat in mijn tijd de samenleving te springen om religieuzen en binnen de protestants-christelijke kerken om diaconessen, die zich belangeloos inzetten voor de samenleving.'

Laura: 'Wel een schril contrast met wat we binnen Noria wilden bereiken. Daar wilden we vrouwen helpen emanciperen en kwamen we vooral voor onszelf op. Eeuwenlang waren wij vrouwen ondergeschikt aan de man. Wij waren goed voor het seksueel plezier, het baren en opvoeden van de kinderen en de zorg voor het huishouden. Zodra je je eerste kind kreeg, wachtte je bij veel werkgevers ontslag en kon je de rest van je leven aan het aanrecht slijten. Al voor 1900 waren er vrouwen die opkwamen voor de positie van hun seksegenoten. Pas in 1919 kregen we als vrouwen het recht om volksvertegenwoordigers te kiezen. Met kleine stapjes werd sindsdien de maatschappelijke achterstand een beetje weg-gewerkt. Dat ging ons echter veel te langzaam.

Naast enkele 'rooie' PvdA-vrouwen kreeg het Vrouwenhuis warme steun van VVD-gemeenteraadslid Jaan van Versendaal-Hol (RAR/Collectie Bouwhuis)

We werden geïnspireerd door de rooie vrouwen in de PvdA en niet te vergeten Dolle Mina met hun credo *Baas in eigen buik*.'

Zuster Bernadette: 'Wanneer ik terugkijk op mijn leven en dat van mijn medezusters kan ik me wel iets van die actiebereidheid van die vrouwen voorstellen. Ik en mijn medezusters waren vooral bezig om het lot van de minstbedeelden te verzachten. Voor de oorzaken van de grote armoede van de massa, het overmatige drankgebruik door mannen en de uitbuiting van arbeiders en de ondergeschikte rol van de vrouw hadden we nauwelijks aandacht. We bestreden de gevolgen van de enorme ongelijkheid maar vroegen ons niet af wat daar de oorzaak van was. Onze leiders streefden naar een menswaardig bestaan voor iedereen maar dat moest wel in harmonie gebeuren en ook binnen de eigen katholieke zuil. Contacten met andersdenkenden moest je zoveel mogelijk voorkomen. Dus hadden katholieken een scala aan eigen maatschappelijke organisaties zoals een politieke partij, omroep, vakbonden, scholen, thuiszorgorganisatie, ziekenhuis en tal van verenigingen met een katholieke signatuur. De scholen werden vaak geleid door religieuzen. Dat was dan weer een goed weringskanaal voor priesters en religieuzen.'

Laura: 'Ja, de tijd dat we in een sterk verzuilde wereld leefden ligt nog niet eens zo ver achter ons. Zelf ben ik ook katholiek opgevoed. Ik herinner me nog dat je bij dansleraar Jan Bemer in de Hoveniersweg tot in de jaren zestig van de vorige eeuw aparte danscursussen en balavonden had voor katholieken. In de bovenzaal van De Beurs

organiseerde de Instuif ook dansavonden voor katholieken. Naast vertier functioneerden die avonden ook als een soort huwelijksmarkt. In de kerk zaten de jongens en meisjes gescheiden en je had in Tiel tot ver na de Tweede Wereldoorlog een gescheiden katholieke jongens- en meisjesschool voor het basisonderwijs. Veel van wat we nu de moslims verwijten, was ruim een halve eeuw geleden in Nederland nog bij een groot deel van de bevolking heel gewoon. In iets mindere mate gold de verzuiling ook voor de protestants-christelijke groepering en de socialisten. Trouwens hoe zijn jullie Dominicanessen in het toentertijd best katholiek onvriendelijke Tiel terecht gekomen?'

Zuster Bernadette: 'Het was een initiatief van pastoor Van Kessel. De katholieke armenzorg had zich lang beperkt tot het kleden en voeden van de armen. Van Kessel vond dat er ook voorzien moest worden in de behoeften van de armen tijdens ziekte. De pastorale zorg was in Tiel in handen van de Dominicanen. Het lag daarom voor de hand dat de pastoor de hulp

inriep van de zusters Dominicanessen. In 1894 kwamen we naar Tiel waar we in een kleine woning een minizekenhuisje inrichtten. Hier, maar ook thuis, verpleegden en verzorgden we de zieken van katholieke huize. Na veel sparen en een belangrijke bijdrage van katholieke industriëlen zoals Johannes Spoorenberg, die 10.000 gulden schonk, kon in 1901 een voor die tijd flink en modern ingericht ziekenhuis, het Sint Andreas Gasthuis, gebouwd worden. Behalve ziekenhuis, waar overigens alle gezindten welkom waren en gebruik van maakten, namen we daar ook behoeftige bejaarden op. Noem het maar afgezet tegen de huidige voorzieningen een primitief verzorgingshuis. Dat was alleen bestemd voor katholieken. Voor andersdenkenden was er het eeuwenoude Oud Burger Mannen- en Vrouwenhuis. Katholieken wilden daar niet naartoe en waren er overigens ook niet welkom. Het grotere ziekenhuis maakte de komst van meer zusters noodzakelijk. Dus werd er naast het ziekenhuis een flink klooster gebouwd, dat later nog gemoderniseerd en uitgebreid werd. Tot in de jaren zestig waren er rond de veertig Dominicanessen

De 'Noria' dames hadden heel wat over voor een eigen home. Hier zijn ze in 1985 eendrachtig bezig met het opknappen van de aan hen toegewezen etage van het weeshuis voor het vrouwenhuis. (RAR/Collectie Bouwhuis)

werkzaam in Tiel. Naast de ziekenverpleging, werkten medezusters in de wijkverpleging en gaven we les aan de katholieke meisjesschool, die vlakbij het klooster stond. Ook kleuters werden aan ons toevertrouwd op de bewaarschool, zoals de kleuterschool toen genoemd werd. Wanneer ik nu terugkijk waren we eigenlijk in onze tijd als vrouwen flink geëmancipeerd. We volgden de laatste ontwikkelingen in ons vak op het gebied van verpleging, verzorging en onderwijs en namen allerlei initiatieven. Denk aan het geven van typelessen door zuster Joannita, waar heel Tiel gebruik van maakte of zuster Mirjam, die in 1971 het initiatief nam voor de oprichting van een voor iedereen toegankelijke en succesrijke LEAO-school. We maakten lange dagen. Dat was geen probleem. Voor de meesten was ons werk onze hobby. Van die lange werkdag werd wel een flink stuk besteed aan individueel en gezamenlijk gebed. En we manageden met zijn allen toch maar een compleet ziekenhuis, scholen en een thuiszorgorganisatie. Wij hadden voor de zorg wel te maken met het parochieel armbestuur dat geheel uit mannen bestond. Het tweede Tielse ziekenhuis dat in 1910 werd geopend, het Protestants-Christelijke Bethesda, werd decennia lang geheel door vrouwen bestuurd! Onze eigen organisatie had militaire trekjes. De priorin was in het klooster de baas en de landelijke overste kon maar zo beslissen dat je naar elders overgeplaatst werd. Dat vonden we geen probleem. Je had immers de gelofte van gehoorzaamheid afgelegd. Maar vertel een iets over Noria.'

Laura: 'Vrouwentrefcentrum Noria was een initiatief van de vrouwenverenigingen in Tiel en enkele ongeorganiseerde vrouwen. In 1976 is het idee ontstaan om in Tiel een

vrouwentrefcentrum op te richten. Zo'n vrouwenhuis was niet uniek. In heel Nederland waren toen vergelijkbare initiatieven. Doel was een eigen, geheel door vrouwen gerund huis, waar ruimte was voor contact, ontwikkeling, ontspanning en emancipatie. De gemeente stond niet onwelwillend tegenover het initiatief, maar wilde er lang geen geld aan besteden. Warme pleitbezorgers in de gemeenteraad waren enkele 'rooie vrouwen' in de fractie van de PvdA en mevrouw Van Versendaal-Hol van de VVD. Na veel acties gedurende bijna 10 jaar nam de gemeenteraad op 15 mei 1985 het besluit om 46.000 gulden beschikbaar te stellen voor de huur en inrichting van een deel van het Weeshuis voor een vrouwenontmoetingscentrum. Om dat te bereiken was veel actie nodig geweest en kregen we veel aandacht in de lokale en regionale pers. Zelfs verhinderden we op een ludieke manier op een gegeven moment de toegang tot het gemeentehuis. Veel aandacht kreeg de verwijtende uitspraak van raadslid Vera Giesberts in 1983 toen de gemeenteraad een subsidieaanvraag weer eens voor zich uit schoof: 'Vrouwen moeten terug naar het aanrecht. Zij zijn volgens een meerderheid van de gemeenteraad alleen maar goed om te neuken en voor de keuken.' Voordat het vrouwentrefcentrum in 1985 zijn eigen home kreeg in een deel van het Weeshuis, waren er al tal van activiteiten georganiseerd. Ik noem cabaretavonden, een spraakmakende tentoonstelling in het museum, een fototentoonstelling over Vrouwen van alledag in de Agnietenhof, toneel en cabaret en diverse vrouwenfeesten. Een groot succes was het vrouwencafé Betuwse Bep in het pand van het toenmalige jongeren adviescentrum in de Agnietenstraat. Los van het vrouwentref-

centrum waren er in Tiel meer organisaties die zich met de positie van de vrouw bezighielden. Ik herinner mij bijvoorbeeld het project Vrouw en Werk en de zogenaamde VOSCursussen (Vrouwen Oriënteren zich op de Samenleving). We maakten ook veel werk van de nationale vrouwendag. In tegenstelling tot het klooster kenden we zeker geen militaire organisatie. Dat leidde tot veel vergaderen, meningsverschillen en soms zelfs interne conflicten. We werkten met heel veel vrouwenclubs samen en die waren het onderling lang niet altijd eens. Maar terugkijkend hebben de vrouwen die actief waren binnen Noria een mooie tijd gehad waarin belangrijke stappen gezet werden op het gebied van de vrouwenemancipatie. We organiseerden koffieochtenden, diverse cursussen, lezingen en deden veel aan cultuur en ontspanning. Alle activiteiten waren alleen voor vrouwen toegankelijk. Twee jaar waren we heel actief. Daarna bloedde het langzaam dood. Er was geen nieuwe aanwas en de nog actieve vrouwen kregen andere interesses. Misschien zijn we wel aan ons succes ten onder gegaan.'

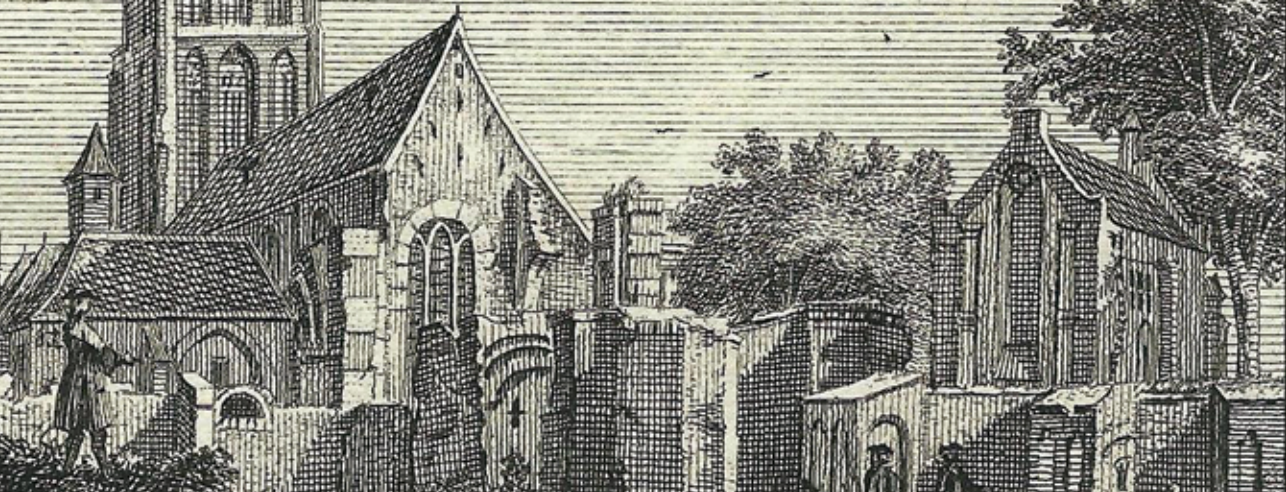
Zuster Bernadette: 'Bij ons kwam de teruggang eerder. Het Tweede Vaticaans concilie wekte de verwachting dat het celibaat voor priesters zou worden opgeheven. Dat gebeurde niet. Daardoor en door de vele veranderingen in de kerk kwam er een grote uittocht van priesters en religieuzen op gang. Die uittocht viel bij ons nog wel mee, maar de instroom droogde vrijwel op. Ons werkterrein, onderwijs zorg en verpleging, werd overgenomen door leken, die daar normaal voor betaald werden. Langzaam maar zeker vergrijsden we. In 2001 verlieten de laatste elf Dominicanessen de stad.'

Bronnen:

- W.B.P.M. Lases, Zusters Dominicanessen in Tiel; in *Lustrumboek 2011 van de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken*
- Regionaal archief Rivierenland: Archief nr. 0234, Vrouwentrefcentrum Noria
- H.J. Kers, Het onderwijs in Tiel 'Gisteren en eergisteren'; hoofdstuk in *Tussen Toverlantaarn en Teletekst*; uitgave Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken
- Peter Ranshuizen, Lemma over Johannes Spooenberg; in *Biografisch Woordenboek van Tiel*, deel 4
- Vrouwenemancipatie; bijdrage op Wikipedia
- Gesprek met: Vera Giesberts

De laatste elf Dominicanessen poseren voor hun vertrek uit Tiel in 2001 in de kapel van hun klooster (RAR/Collectie Bouwhuis)

De tijden veranderen – ook op kerkelijk gebied

Door Emile Smit

Peter van Teeffelen

Het is opvallend, hoezeer de katholieke kerk in Tiel lijkt te hebben gebloeid aan de vooravond van de reformatie. Dat uitte zich vooral in de persoon van Peter van Teeffelen, de laatste pastoor van de Sint-Maartenskerk. Nauwelijks pastoor geworden begon hij in 1554 al met de verfraaiing van het kerkgebouw. Hij kocht met flinke geldelijke steun van parochianen een aantal fraaie misgewaden en altaarversiersels terwijl, dankzij de financiële steun van een andere priester, een bibliotheek of librerie kon worden ingericht. Toch had de pastoor uit de herkomst van al dit moois kunnen vermoeden, dat het katholicisme gevaar liep. De spullen kwamen namelijk uit Engeland, waar sinds 1531 de Anglicaanse Kerk haar eigen weg ging en die weg leidde nu naar versobering van de kerken. Ook in de Nederlanden waren er stemmen die riepen om een hervorming van de kerk, maar Van Teeffelen wilde ze kennelijk niet horen.

Op 11 januari 1558 werd de Sint-Maartenskerk getroffen door een windhoos. Het transept – de verbinding tussen het koor en het westelijk deel van de kerk – stortte in. Van Teeffelen wilde – zoals men dat in de 21^e eeuw noemt – van dit probleem een uitdaging maken. De nieuwe kerk, waarmee in 1560 werd begonnen, moest de grootste van Gelderland worden. Zelf wilde de pastoor de rang van de kerk verhogen door er een kapittelkerk van te maken. Toch wezen de tekenen van de tijd een andere richting uit. Vanaf het midden van de jaren zestig lieten actieve calvinisten van zich horen. In het moeilijke jaar 1566 werden in het zuiden van de Nederlanden volop kerken ontdaan van hun beelden. In Tiel ging dat nog net goed. Wel werd er in het najaar een calvinistische predikant gesignaleerd op het kerkhof van de Sint-Walburgkerk, maar schout Diederik Vijgh joeg hem met hulp van zijn grote hond met geweld de stad uit.

De Sint-Maartenskerk met de dichtgemetselde oostmuur in 1742. Uit: Het Verheerlijkt Nederland

De reformatie

Vanaf 1572 kregen de calvinisten in Holland en Zeeland vaste voet aan de grond. Bijna per ongeluk viel op 1 april van dat jaar Brielle in hun handen en dat was het signaal voor tientallen steden om de trouw aan de Spaanse koning op te zeggen. Met die omwenteling kwamen ook de kerken in al die steden in handen van de *gereformeerden*, zoals men de calvinisten pleegde te noemen. Noch aan katholieke, noch aan gereformeerde kant peinsde men over de mogelijkheid om verschillende religies tegelijk te accepteren.

De golf van omwentelingen hield in de zomer van 1572 juist halt voor de poorten van Tiel. Terwijl de steden Buren en Zaltbommel wel overgingen naar de Prins van Oranje, de leider van de opstand, bleef Tiel onder aanvoering van de oude ambtman Clais Vijgh in

katholieke handen. Met enige tegenzin moest hij accepteren, dat de stad een Spaans garnizoen kreeg, maar met behulp hiervan wist men de Geuzen, die tot voor de wallen van Tiel kwamen, terug te drijven. Tiel werd in de nu volgende periode een vluchtplaats voor katholieken en de kerk van Van Teeffelen zal wel vol zijn geweest, al moest hij zelf toegeven, dat ongeveer 10% van de Tielenaars niet meer in zijn missen verscheen, omdat ze de reformatie aanhingen.

In 1578 keerden de kansen. Gelderland kreeg in juni de broer van Willem van Oranje, Jan van Nassau, als stadhouder. Deze was fel calvinist en ondanks zijn belofte om op geloofsgebied de bestaande situatie te handhaven zorgde hij voor een snelle en vaak ook gewelddadige overname van de kerken. In Tiel kreeg hij steun van Diederik Vijgh, die sinds

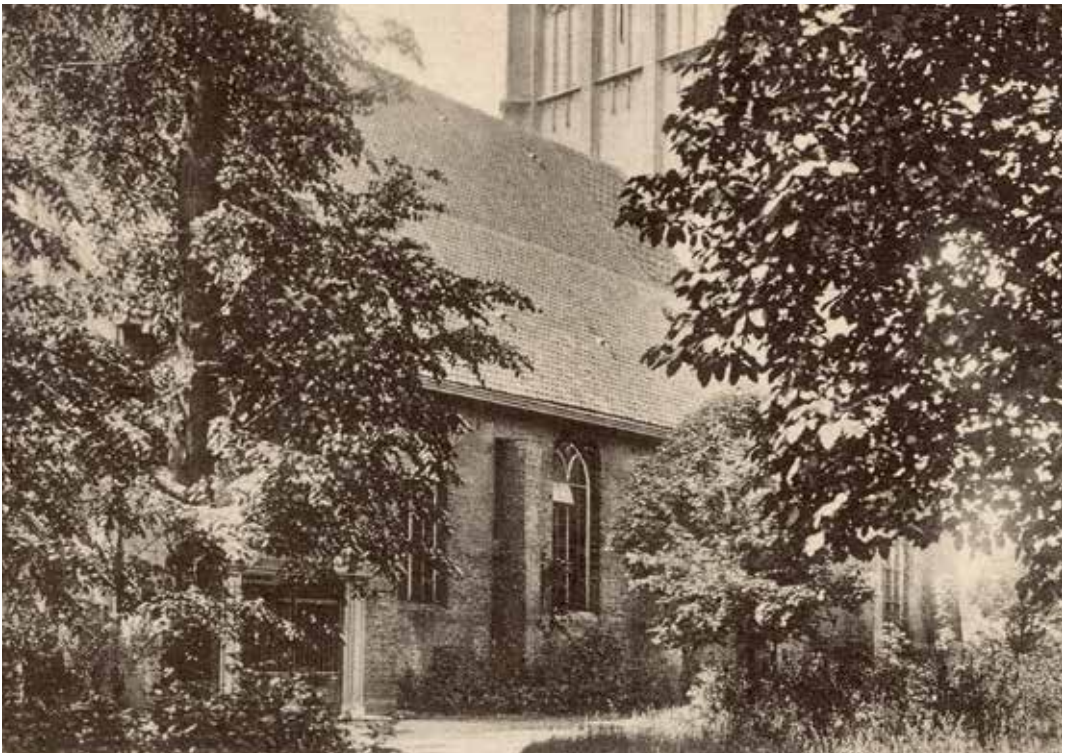

De Sint-Maartenskerk met losstaand koor in de 17^e eeuw (Collectie: Rijksprentenkabinet Amsterdam)

1574 aan de kant van Oranje stond. De voormalige schout – in 1566 nog de verdediger van het katholicisme – zette in september 1578 simpelweg zijn vader af als ambtman en nam in Tiel de macht over. Soldaten van Jan van Nassau hielpen hem daarbij graag. Eerst werd de Ceciliakapel ingericht voor de protestante dienst, maar in november moest ook de Sint-Maartenskerk er aan geloven. Van de beelden in de kerk maakten de plundersaars ‘ein herlich freudenfewer’ (een prachtig vreugdevuur), zoals Jan van Nassau wist te berichten.

De Sint-Maartenskerk werd een gereformeerde kerk. Vanaf 1580 was er een vaste dominee, Johannes Vredaeus, werkzaam en het aantal protestanten in Tiel groeide gestaag.

Het duurde waarschijnlijk tot het midden van de zeventiende eeuw vóór de calvinisten ook numeriek in de meerderheid waren, maar spoedig was hun kerk de enig geoorloofde. Van de plannen van pastoor Van Teeffelen kwam niets meer terecht. Daar waar in 1558 het schip was ingestort, kreeg de kerk een nieuwe dwarsmuur en zo ontstond een bijna rechthoekig kerkgebouw, dat zich prima leende voor de gereformeerde predicates. Met uitzondering van de Franse bezettingstijd in 1672-1674 bleven de protestanten zonder enig probleem eigenaar van Tiels grootste kerk. Begin twintigste eeuw was zelfs de naam Sint-Maartenskerk al bijna in onbruik en werd er gewoon gesproken over de Grote Kerk.

De Sint-Maartenskerk in 1917 (Collectie: Smit/Kers)

En nu?

Meer dan 400 jaar na de reformatie zijn er ook in protestant Nederland de nodige veranderingen gaande. Positief lijkt de toenadering tussen de verschillende richtingen die in 2004 leidde tot het samengaan in de Protestantse Kerk in Nederland. Voor Tiel bracht dat wel het gegeven mee van een kerkelijke gemeenschap met liefst vijf eigen kerkgebouwen. In het centrum van Tiel liggen de Sint-Maartenskerk en de Ceciliakapel, dicht erbij de voormalige gereformeerde kerk aan de Schaepmanstraat. Dan zijn er nog de kerken van Drumpt en Wadenoyen.

Net als bijna alle kerkgenootschappen heeft ook protestant Tiel te maken met een terugloop in kerkbezoek en in aantal lidmaten. Het handhaven van vijf kerken is te veel en te duur. In november 2014 werd aangekondigd dat er gebouwen moesten worden afgestoten. Het gebouw aan de Schaepmanstraat staat momenteel te koop en de Sint-Maartenskerk zou worden overgedragen aan een stichting. Na een felle discussie volgde op 25 maart 2015 een besluit van de kerkenraad. De vaste vieringen zouden worden geconcentreerd in Drumpt. In de binnenstad bleef de Ceciliakapel beschikbaar en in Wadenoyen – waar de pastorie verkocht gaat worden – zou nog overleg komen met de gemeenteleden. In de Sint-Maartenskerk – die inderdaad aan een stichting moet worden overgedragen – zouden achtmaal per jaar vieringen kunnen zijn. De commotie in protestant Tiel is hierover natuurlijk groot. Kerkleden hechten aan dat wat ze van oudsher gewend zijn. Na een nieuwe discussie besloot de kerkenraad echter op 21 april 2015 te blijven bij haar standpunt. Zo kunnen de tijden veranderen! Waar 400 jaar geleden de protestanten van Tiel zich

met geweld meester maakten van de hoofdkerk, omdat ze daar hun 'Ware Gereformeerde Religie' wilden uitdragen, moet men nu terug naar een kleiner gebouw. De grootste kerk van Tiel moet over naar een stichting die er een ander doel voor moet zien te vinden. De ironie is, dat ook de Tielse katholieken geen moment zouden peinzen het gebouw terug te vragen!

Bronnen:

- H. van Heiningen, *Devotie en Macht in Tiel*. Tiel, 2009.
- H.J. Kers en E. Smit (red.), *Kalendarium van Tiel*. Tiel, 1993-2001.
- E.J.Th.A.M.A. Smit, De reformatie in Tiel, In: S.E.M. van Doornmalen (red.), *Geloven tussen de rivieren*, Delft 1999, pag. 73-88.
- E.J.Th.A.M.A. Smit en H.J. Kers, *De geschiedenis van Tiel*. Tiel, 2001.
- <http://www.protestantsegemeentetiel.nl>

Interieur van de voor de protestante eredienst ingerichte Sint-Maartenskerk (1909) (Collectie: Smit/Kers)

De stem des volks in het gemeentebestuur, of hoe de positie van de burgemeester veranderde

Door Klaas Tammes

In het openbaar bestuur gaat het om macht en draagvlak. Tussen deze beide polen handelen bestuurders. In autoritair geregeerde samenlevingen maakt men zich niet zo druk over het draagvlak. Toch kan men uiteindelijk niet overleven zonder steun van de bevolking. Alleenheerschappij leidt tot verzet.

In sterk gedemocratiseerde gemeenschappen is macht een vies woord. Met eindeloze debatten probeert men draagvlak voor besluiten te creëren. Alleen inzetten op draagvlak leidt echter tot besluiteloosheid.

Besturen is daarom steeds de vraag stellen hoe en in welke mate betrekken we de burgers bij het besluitvormingsproces. Dat is nu actueel in

discussies over deelraden, wijkraden, dorps- tafels en wijkpanels. Maar dat was het vroeger ook: het is van alle tijden. Burgemeesters namen vanzelfsprekend een centrale plaats in bij het bestuur van de gemeente. In de loop der eeuwen is de positie van de burgemeester nogal veranderd. Laverend tussen raad en college zocht hij zijn weg.

Tiel kende in elk geval in de vijftiende eeuw al een vergaande vorm van burgerparticipatie: de buurspraak. Voor deze bijeenkomsten werden alle burgers opgeroepen. Bij een buurspraak van 1526 werd bepaald dat iedereen verplicht was te komen. Afwezig

---

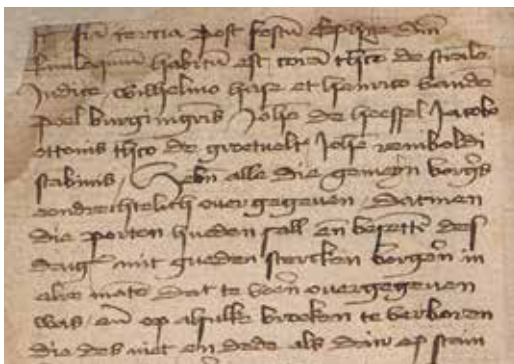
Installatie van dr. G.W. Borrie als burgemeester van Tiel, oktober 1968 (Collectie: Flipje en Streekmuseum Tiel)

verbeurden een ton bier ten behoeve van de nabuurschap waarin men woonde.

De buurspraak was toen een veel gehanteerd middel om de inwoners bij de besluitvorming te betrekken. De stemgerechtigde mannelijke bevolking kwam samen om een besluit te nemen of om een besluit goed te keuren. Dat goedkeuren gebeurde mondeling, door met luide stem in te stemmen of af te keuren of zoals een bron vermeldt: *'doe riepen die borgere gelikerhand...'* De oudst bekende buurspraak in Tiel vond plaats in 1444 waarbij regels werden vastgelegd voor het onderhoud van de dijken. In 1454 sprak men zich uit over de verordeningen aangaande kannen en gewichten, over het werpen van vuilnis in de grachten, het bedelen, het verkopen van vis en de hygiëne in het vleeshuis.

Bij buurspraak van 1464 werd bepaald dat alleen schoorstenen gemetseld van steen en kalk waren toegestaan. Een buurspraak van 1480 verbood hoererij op straffe van het verlies van de rechterhand. Lichte vrouwen die in de stad werden aangetroffen mochten van de stadsmuur gegooid worden.

Detail van het buurspraakboek met het gezamenlijk genomen besluit van 9 januari 1459, dat sterke burgers de stadspoorten zullen bewaken. (Collectie: RAR)

Vanaf het midden van de zestiende eeuw nam het aantal buurspraken in Tiel sterk af, althans er zijn geen aantekeningen meer van gevonden. De buurspraak was een bestuurlijk instrument van de magistraat dat afhankelijk van de behoefte aan draagvlak bij de burgers werd ingezet. Het bestuur van Tiel werd in deze periode gevormd door burgemeesters en schepenen. Steeds twee burgemeesters en zeven schepenen. Deze magistraat werd elk jaar aangesteld door de richter van de stad die dat deed namens de landheer, de hertog van Gelre.

In 1432 benoemde richter Doys van Beesde tot burgemeester: Arnt van Drueten en Herman van de Polle. Dit zijn de oudst bekende burgemeesters van Tiel. Dit stelsel van door of namens de landheer aangestelde burgemeesters hield stand tot 1795 toen het door de Fransen werd afgeschaft. Tientallen burgemeesters passeerden de revue. Sommige bekleedden het ambt maar een jaar, anderen meerdere jaren achtereen.

De richter van Tiel speelde in het bestuur van de stad een cruciale rol. In naam van de hertog bepaalde hij de samenstelling van het stadsbestuur. De richter van Tiel was lange tijd ook Ambtman van de Neder-Betuwe. Dit ambtmanschap was te koop. In 1538 kocht Claes Vijgh het voor 6000 Karolusguldens. Gedurende vele decennia in de zestiende eeuw was het de familie Vijgh die door deze combinatie van functies alle macht in Tiel in handen had. Vader Claes en zoon Diederik maakten er vanuit het Ambtmanshuis de dienst uit. Geheel eigenmachtig benoemden zij het Tielse stadsbestuur. Diederik Vijgh kreeg zelfs de bijnaam 'Koning van Tiel'.

Wie het stadsbestuur ook benoemde, de richter of later het Hof van Gelre, tot de Franse tijd werd er gerekruteerd uit de bekende Tielse regentenfamilies: Van Lidth de Jeude, Schull, Van der Steen, van Leeuwen, Dijckmeester, enz. Het gewone volk kwam er niet aan te pas.

Twee keer hebben de gilden geprobeerd om een voet tussen de deur te krijgen. In 1651 eisten zij een stem bij de keuze van de magistraat. Dat lukte niet. Wel kreeg de burgerij als concessie een college van Gemeenslieden dat als vertegenwoordigers van de burgerij betrokken werd bij de stadsrekening en de verkoop van stadseigendommen.

In 1672 deden de gilden een nieuwe poging en eisten ze volledige inspraak bij de magistraatskeuze. Ook toen veranderde er niet veel. Dat gebeurde pas met de komst van Napoleon. In 1795 werden de oude regenten door een Comité Revolutionair ontslagen. Met de benoeming tot burgemeester van de burgers W.A. van Oyen en G.J. Rink trad een nieuw tijdperk in.

Hoewel er veel veranderde, slaagden de vertegenwoordigers van de oude regentenfamilies er al weer snel in om op het pluche terug te keren. In 1811 werd C.C. van Lidth de Jeude benoemd tot maire van Tiel. Na het vertrek van de Fransen werd hij weer gewoon burgemeester genoemd.

Onder Willem I werd de bevolking nog op ruime afstand van het gemeentebestuur gehouden. Raadsleden werden door de koning voor het leven benoemd. Als er een vacature ontstond koos een kiescollege een opvolger. Dat kiescollege werd gekozen door de stemgerechtigde burgers. Hun stemrecht was afhankelijk van hun bijdrage aan

de directe rijksbelasting. In 1815 moest je voor 8 gulden worden aangeslagen om stemrecht te verwerven en bij 15 gulden was je verkiesbaar.

De grote verandering kwam echter met de gemeentewet van Thorbecke van 1851. Daarin werd het zwaartepunt van het gemeentebestuur verlegd. Niet meer de burgemeester maar de gemeenteraad kwam aan het hoofd van de gemeente te staan. De Tielsche Courant schreef over de eerste raadsvergadering in Tiel onder dit nieuwe regime: *'Onder al de vruchten der vreedzame revolutie van 1848 is zeker het stelsel der regtstreekse verkiezingen eene der schoonste; en onder deze, de regtstreekse gemeentelijke vertegenwoordiging de rijkste ingevolgen voor den maatschappelijken toestand der ingezetenen.'*

Nieuw was de openbaarheid van de raadsvergaderingen. Niet veranderd was het censuskiesrecht hoewel dat in de loop der tijd versoepeld werd.

De burgemeester speelde als enige fulltime bestuurder nog steeds een centrale rol. De wethouders stonden hem bij in zijn bestuurs-taak. Tot 1865 waren de Tielse burgemeesters altijd eigen inwoners. Met J.J. Hasselman werd er voor het eerst iemand van buiten Tiel benoemd.

Geleidelijk aan wisten de onderscheiden groepen uit de samenleving hun vertegenwoordiger in de gemeenteraad gekozen te krijgen. Toch duurde het nog tot 1893 voordat in Tiel het eerste rooms-katholieke raads-lid aantrad (Spoorenberg) en in 1913 nam de eerste socialist (Van Lavieren) zitting in de raad. De eerste communist (Verhoeks) werd in 1946 verkozen.

De uitbreiding van het kiesrecht had natuurlijk gevolgen voor de samenstelling van de raad. Na de invoering van het algemeen mannenkiesrecht werd in 1919 de SDAP in Tiel de grootste partij. Toen het kiesrecht voor vrouwen werd ingevoerd, kon burgemeester Bönhoff mevrouw Van Maanen installeren als eerste vrouw in de Tielse raad.

Met de komst van politieke partijen werd het gemeentebestuur steeds politieker en daarmee werd de positie van de wethouders steeds sterker. De burgemeester werd meer en meer de bemiddelaar in een steeds meer gepolitiseerde omgeving. Lange tijd was het burgemeesterschap een erebaan. Pas in 1949 kwam er een salariëring tot stand waarvan de burgemeester een gezin kon onderhouden.

De emancipatie van de wethouder werd voltooid in 1931 toen de bepaling uit de gemeentewet geschrapt werd dat de wethouders geacht werden de burgemeester bij te staan in het bestuur. De wethouders kregen

nu een eigenstandige positie veelal gepaard aan bestuurlijke portefeuilles. De burgemeester ging zich nu vooral toeleggen op de coördinatie van beleid.

Tijdens de bezetting worstelden veel burgemeesters met de vraag hoe lang ze op hun post konden blijven. Formeel waren ze daartoe verplicht op grond van een besluit uit 1937. Ze werden daarin geacht als tussenpersoon op te treden tussen bezetter en bevolking. Waar lag de grens? Hoe lang konden ze nog wat betekenen voor de bevolking?

In 1944 kwam voor veel burgemeesters het moment dat ze moesten onderduiken. Ook Cambier van Nooten verdween ondergronds. Hij motiveerde dat later als volgt: *'Ik meen gebleven te zijn zolang de vijand het mij niet onmogelijk maakte mijn taak te vervullen in het belang der bevolking en op de wijze die ik verenigbaar achtte met de trouw aan mijn land. Toen mij dat niet langer meer mogelijk was, ben ik gegaan.'*

Burgemeester Cambier van Nooten roert in een jamkookpan tijdens de opening van de nieuwe jamkeuken van Mij De Betuwe, juli 1948 (Collectie: Flipje en Streekmuseum Tiel)

In de naoorlogse jaren konden veel burgemeesters zich onderscheiden als aanjager van de wederopbouw. Maar toen eind jaren zestig en begin jaren zeventig het gezag ter discussie werd gesteld, sneuvelden de burgemeesters met regenteske trekken. Burgemeesters werden gewone bestuurders die teruggeworpen werden op hun wettelijke taken. Collegeprogramma's en programcolleges boden de niet gekozen maar benoemde burgemeesters weinig bestuurlijke manoeuvreerruimte. De rollen werden omgedraaid. De burgemeester ging de wethouders bij staan in hun bestuurlijke taak. Hij concentreerde zich op het bestuurlijke proces, bleef weg van de inhoud en eigende zich de rol

van burgervader toe. Bij vreugde en verdriet stond de burgemeester tussen zijn inwoners. De laatste jaren wordt de positie van de burgemeester weer sterker. Hij krijgt steeds meer justitiële bevoegdheden toegeschoven. In de soms scherpe discussies over bijvoorbeeld het vreemdelingenbeleid zien we de burgemeester nu dan ook steeds meer (eenzaam) vooraan op de barricaden staan.

Bronnen:

- E.D. Rinck, *Beschrijving der stad Tiel*, Tiel 1836. Blz. 246 -256.
- De Man, *Regeeringslijsten Tiel, 1277 – 1795*.
- W.J. Alberts, *De geboorte en groei van de Nederlandse gemeente*, 1966. Blz. 38.
- E.J.Th.A.M.A. Smit/H.J. Kers, *De geschiedenis van Tiel*, Tiel 2001.
- K.C. Tammes, *200 jaar burgemeesters*, 2013. Blz. 15 – 23.

Het oude stadhuis in de Vleesstraat te Tiel. Reproductietekening naar een in de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan origineel. (Collectie: Flipje en Streekmuseum Tiel)

Het gemeentehuis aan de Achterweg te Tiel (RAR/Collectie Bouwhuis)

Muziekleven in Tiel en omstreken 1901 in Tielsche Couranten

Pierre van der Schaaf

Anno 2016 wordt het muziekleven gedomineerd door DJ's en elektronisch vervaardigde en voortgebrachte klanken. Volgens niet iedereen is dat hetzelfde als muziek. Begin twintigste eeuw was iedereen aangewezen op 'levende muziek'. Koren, orkesten en 'live' arbeidsvitaminen zorgden voor de muziek van alledag. Inclusief de spreekwoordelijke fluitende slagersjongens op hun fiets met de mand voorop.

Veel vergelijkingsmateriaal had men niet omdat slechts een klein en elitair gezelschap in staat was concerten bij te wonen in de grote steden. Soms brachten musici een bezoek aan Tiel en werd het Spaarbankgebouw het podium voor de professionele kunsten. Overigens kan bij de kwalificatie 'professioneel' wel een kanttekening worden geplaatst: zelfs leden

van het toen al beroemde Concertgebouw Orkest in Amsterdam moesten er, om rond te komen, een winkel op na houden, een administratieve functie vervullen of, meer in de muzieksfeer, lessen geven of in het bioscooporkest spelen dat de stomme film verlevendigde. Hoe die verhoudingen toen lagen wordt duidelijk uit het levensverhaal van Max Tak die zijn vaste baan bij het Concertgebouw Orkest inruilde voor een veel beter gehonoreerde functie in het Bioscooporkest!

Het Tielse muziekleven werd tot 1907 voor een groot deel geschraagd door het Orkest van de Schutterij. Verschillende blazers beheersten ook een strijkinstrument en zo was er een redelijk scala aan mogelijkheden les te ontvangen in Tiel en regio.

Muziekcorps van een steenoven in de buurt van Tiel. Houtsnede door Piet Wiegman; eerste kwart twintigste eeuw. (Collectie: Flipje en Streekmuseum Tiel)

Op 20 november 1901 schreef de Nieuwe Tielsche Courant dat het Corps in het openbaar van zich liet horen: *'Zondag had op het Beursplein, nadat de compagnie schutters een carré had geformeerd, door den kommandant, den heer O. W. Caron, de plechtige uitreiking plaats van de zilveren medaille wegens eervollen langdurigen, werkelijken dienst bij de d.d. schutterij alhier aan den sergeant-majoor H. T. Lureman en de muzikanten J.I.P. van Rosmalen, I.P.H. van Rosmalen en H.K. van Rosmalen. Door den kapelmeester van het muziekcorps, den heer Mérison, was voor deze gelegenheid een 'Riddermarsch' gecomponeerd, die daarbij werd ten gehoor gebracht.'*

Ook in de regio, zoals Ingen, werden concerten gegeven. Onder andere ter gelegenheid van de ingebruikname van een nieuw orgel.

De recensent kon het op 30 januari 1901 niet laten op te merken dat *'de zwaardere solo-stukken voor orgel begrijpelijkerwijze slechts mooi gevonden [werden] door 't meer ontwikkeld en muzikaal deel van 't publiek. Eén echter was men in lof over 't heerlijk spel van den heer J. Hardeman, over zijn techniek en niet het minst over 't gevoel dat de begaafde speler in zijn spel lei; daar zat ziel in.'*

Maar in januari 1901 kwam de NEDERLANDSCHE OPERA naar Tiel. Iets waarvan je in 2016 slechts kunt dromen met nu en dan een voorstelling van de Tataren in de Agnietenhof! De voorstelling betrof de Opera Mignon van de nu goeddeels vergeten componist Ambr. Thomas. Waarschijnlijk moesten de artiesten na afloop nog terug naar Amsterdam want de voorstelling begon 's middags om half zes!

Het Spaarbankgebouw. Aquarel, gesigneerd A.v.L. en P.F.A. (Collectie: Flipje en Streekmuseum Tiel)

Vooral 'Annonces' zorgden toen voor een groot deel van de inhoud van de Couranten. De Pianohandel Wagenaar uit de Steenstraat in Arnhem adverteert met enige regelmaat met het niet alleen aanbieden van piano's, maar ook het verzorgen van het stemmen van dit instrument. Dat uiteraard in Tiel, want om nu je piano mee te nemen naar Arnhem... en ook als je orgel wilde spelen kon je, volgens de volgende, regelmatig terugkerende advertentie, in Tiel terecht:

'MUZIEK. Wie in korten tijd orgel wil leeren spelen vervoege zich bij onderget – Men schaffe zich geen orgel aan, alvorens 't beroemde 'Wachterorgel' te zijnen huize gehoord en gezien te hebben; omtrent keuze bestaat dan geen twijfel meer. — Stemmen van Citers. A. J. van Gent Az., Organist, Konijnwal, Tiel. 158'

Soms bereiken heel bijzondere verhalen de Nieuwe Tielsche Courant: op 13 april 1904 wordt het volgende vermeld. *'Men schrijft uit Parijs: De muziek werkt kalmeerend, veredelt de zeden. In Villette werd den 1en April op verzoek van den officier van justitie te Stuttgart de arbeider Johann Dauszmann uit Offenbach gearresteerd. Hij speelde juist op de harmonica, tot verrukking van alle gasten van den koffiehuisshouder, bij wien de politie hem had ontdekt, want hij is een waar meester op dit instrument. Hij schikte zich ook onmiddellijk in het onvermijdelijke, slechts verzocht hij den politieagenten, hem zijne harmonika te laten behouden. Een Duitschen militairen marsch spelende, marcheerde hij tusschen de beide politieagenten volkomen monter naar de gevangenis om vandaar naar de grenzen gebracht en uitgeleverd te worden. De zachte opgewekte harmonika-speler*

heeft anders niets op zijn kerfstok, dan een aanklacht wegens broedermoord.'

En nog zo een even over de grenzen, van deze soort in de Nieuwe Tielsche Courant van 6 november 1901:

'Een muzikale gevangenis. Een gevangenis, zooals men er slechts zelden ziet, is de Western Penitentiary in Pensylvanië. Iedere gevangene ontvangt bij zijn aankomst een of ander muziekinstrument. Hij heeft het recht, overeenkomstig zijn aanleg, te kiezen tusschen een trombone en een piano, een saxofoon of een contrabas, enz. Als de gevangene geen bijzondere voorkeur voor het een of ander instrument heeft, krijgt hij een accordeon, waarop hij altijd gemakkelijk, na eenige oefening, ten minste het 'Yankee Doodle' kan spelen. Verscheidene keeren per dag moeten de gevangenen zich oefenen, ieder in zijn cel, wel te verstaan. Maar, daar er 350 gevangenen in de Western Penitentiary zijn en zij allen tegelijk spelen, op dezelfde uren, verschillende wijsjes, kan men zich voorstellen, welk een oorverscheurend effect dit te weeg brengt. Twee bewakers zijn dan ook reeds ziek geworden.'

Muziek op straat door muziekkorpsen was vroeger heel normaal. Tegenwoordig beperken steeds meer muziekkorpsen zich tot 'concertoptredens' in zalen en verdwijnt het korps uit het straatbeeld.

Maar in 1901 trokken ook de koren door de Tielse straten getuige deze aankondiging:

'Wij kunnen melden dat de Zangersoptocht, welke volgens den feestgids morgenmiddag om 2 uur van het stationsplein vertrekt den volgenden weg nemen zal: Stationsstraat, Waterstraat, Markt, Varkensmarkt, Plein, Kleiberg, Tolhuisstraat, Westl. straat, Korenmarkt,

Ambtmansstraat, St. Walburg, Kalverbosch, Hoogeinde, Hoogeindschestraat, Gasthuisstraat tot Stadhuis, waar eene deputatie door den Burgemeester wordt ontvangen en de eewijn aangeboden. Dan voortzetting van den tocht: Vleeschstraat, Markt, Weerstraat, Tolhuisstraat, Agnietestraat tot Beursplein; hier gaat de stoet uiteen. Aan den optocht nemen deel behalve de aanwezige zangers, deputatiën van de vereenigingen, die den volgenden dag zingen, allen met banieren en vaandels en twee muziekcorpsen, t. w. het Tielsch Stedelijk muziekcorps en de Harmonie Zoelen.'

Van het feit dat zowel klassieke als lichte muziek het vaker moeilijk hebben gehad met het trekken van volle zalen getuigt dit verslag ('niet van onzen gewonen correspondent')

(Collectie: RAR)

van een concert op 17 december 1901 in Buren. 'Gisteren gaf 'de Oranje vaan' haar eerste winter-concert. Alle nummers werden goed ten uitvoer gebracht. De vereeniging is goed gevorderd op het moeilijk pad der kunst; er was vlijtig gestudeerd onder leiding van den directeur Westendorp, die geen moeite ontziet om zijn corps steeds hooger op te voeren. Jammer, dat betrekkelijk maar weinig publiek aan de roepstem van genoemde vereeniging gehoor had gegeven, jammer, zeggen wij, en met reden: 1° omdat de afwezigen veel hebben gemist, ten minste zij, die goede muziek op waarde weten te schatten, 2° voor de werkende leden, die voorzeker lang hebben moeten studeeren, voor zij de nummers op zoo degelijke wijze konden vertolken en nu de geringe opkomst zouden kunnen opnemen als blijk van geringe sympathie. Na afloop werden nog door eenige leden eenige voordrachten gehouden, die zeer in den smaak der aanwezigen vielen en veel succes hadden. (Niet van onzen gewonen correspondent)

Hoe het alledaagse leven verweven was met het verenigingsleven en de rol van de adel in de dorpen, blijkt uit dit verslag uit de Tielsche Courant van 20 augustus 1901: men ging een dagje uit en vertrok bijtijds!

Waardenburg. Donderdag j.l. maakte de Waardenburg-Neerijnsche Zangvereeniging onder, leiding van den Heer L. H. van Doveren met de Mercurius een pleziertochtje naar Nijmegen en Omstreken. Des morgens om 5 uur stak de met vlaggetjes versierde boot van wal en stoomde de Tuilsche haven uit. Spoedig was de stad Tiel bereikt, waar met luid hoerah

muziek van de Tielsche Schutterij aan boord kwam. Het Wilhelmus en het Wien NeerL bloed, werden onder weg met accompagnement van de muziek gezongen. Om. 9 uur arriveerde men te Nijmegen. Van de boot ging het gezelschap eerst naar Café Suisse, om zich een beetje te verfrissen. Bij het bezichtigen van de schoone stad Nijmegen werd natuurlijk de Belvédère met haar prachtig vergezicht niet vergeten. Te voet zette men nu de reis voort naar Berg en Dal, welke plaats omstreeks 12 uur bereikt werd. Na den inwendigen mensch aldaar versterkt en een beetje uitgerust te hebben, ging het naar Water Meerwijk, om daarna den Duivelsberg te beklimmen. Per tram had de terugreis naar Nijmegen plaats, alwaar In hét café Suisse voor de leden een keurig diner was aange-richt. Bij de vele toasten aan tafel werd de Beschermvrouw der Vereeniging niet vergeten, aan wie, als uiting van groote dankbaarheid voor hetgeen zij voor de zangvereening doet, een telegram van hulde verzonden werd. Om half zeven wandelde men weer naar de boot en mocht het weer 't niet toelaten op dek te blijven, beneden in de kajuit amuseerde men zich zoo, dat de tijd omvloog en de stad Zaltbommel weldra in gezicht was. Toen de boot onder de tonen der muziek de haven binnestoomde, stonden vele belangstellenden aan den Tuuilschen wal, om getuigen te zijn van de prettige aankomst. Men kon het den leden zoo aanzien, dat ze zich dien dag uitstekend vermaakt hadden. Een woord van dank aan de Beschermvrouw der Vereeniging, de Hoogwelgeboren Jonkvrouw E. D. barones, v. Pallandt, die de leden der Zangvereeniging in staat stelde, dit tochtje te maken.'

Tenslotte een groots en nationaal Concours voor Mannenkoren in Tiel met meer dan 1000 deelnemende zangers. De Tielsche Courant bericht:

Vrijdag 5 juli 8 uur 's avonds. Concert Tiel's Mannenkoor, met medewerking der Harmonie van Wamel (Spaarbankgebouw).

Zaterdag 6 juli 11 uur v.m. Samenstelling zangeroptocht bij 't station. Deze optocht zal worden opgeluisterd door muziek van het, Tielsch Stedelijk Muziekcorps en de Harmonie Soelen. 12 1/2 uur. Reunie Beurs. 1 uur. Plechtige opening Concours. Aanvang Wedstrijd 3e afd. A. (Spaarbankgebouw). 5 – 6 1/2 uur Tocht Kersenboomgaard. 5–7 u. Muziekuitvoering. 6 u. Reunie Beurs. 7 u. aanv. Wedstrijd 3e afd. B. Na afloop Vauxhall en Bal,

ZONDAG 7 JULI 11 uur.. Reunie Beurs. 1uur Rijtoer Zoelensche' Bosch en Avezaath IV, u. Aanvang Wedstrijd 2e afd. 4–6 1 /, u. Muziekuitvoering a/d. Burensche Barrière, Fanfarecorps Ingen. 6 1 /, u. Reunie Beurs. 7 uur Aanvang Wedstrijd 1e afd 9 u. Eere-Wedstrijd. Na afloop plechtige uitreiking der prijzen. Voor dezen eeredstrijd wordt uit-geloofd een sierlijk bewerkte zilveren lauwerkrans.

In 2016 zijn er, naast twee vooral binnenshuis optredende muziekkorpsen in Tiel, meerdere zang- en muziekverenigingen in uiteenlopende genres. Ook in Zoelen en Ingen 'leeft' de muziek en dat zal, al het elektronisch geweld ten spijt, zeker zo blijven!

Bronnen:

– RAR – Nieuwe Tielsche Courant en Tielsche Courant uitgaven 1901

‘Wij vertrouwen erop dat u een prettig medewerker zult zijn’

Jan Gennissen was veertig jaar bij het oude en nieuwe Daalderop

Door Jan Beijer

Op 31 oktober 1972 viel er bij de toen 21-jarige Jan Gennissen een brief van de Koninklijke Maatschappij Daalderop in de bus. Jan had er al naar uitgekeken. Zou hij aangenomen zijn bij Daalderop, het bedrijf waar zijn vader al jarenlang op de tinafdeling werkte? De inhoud van de brief was kort en duidelijk. Jan kon in dienst treden als chauffeur/bijrijder bij de afdeling expeditie/extern transport met een proeftijd van twee maanden. De brief vermeldde een loon van 916.- gulden per vier weken, voor die tijd een niet onaantrekkelijke beloning voor een 21-jarige. De aanstellingsbrief was ondertekend door mr. H.W.M. Daalderop, verantwoordelijk voor personeelszaken. Hij besloot zijn schrijven

met de woorden: ‘Wij vertrouwen erop dat u zich spoedig zult thuis voelen en een prettig medewerker zult zijn.’

Hart voor het personeel

Dat een Tielse jongen bij Daalderop solliciteerde lag in die tijd voor de hand. Het bedrijf, waar in 1972 meer dan 1100 mensen werkten, stond te boek als een werkgever met hart voor het personeel. Een baan bij Daalderop betekende scholing tot volwaardig vakmanschap, sociale zekerheid en een bedrijfscultuur waarin de zorg en ontspanning van het personeel na werktijd een belangrijke plaats in nam. Het werd gezien als een baan voor het leven. Het bedrijf hielp

---

Jan Gennissen laat tijdens zijn 25-jarig dienstjubileum zijn echtgenote de 10-liter boilerlijn zien (Foto: archief Jan Gennissen)

mee om het personeel aan een woning te helpen, had een eigen ziekenkas en een spaarsysteem, dat in december met rente werd uitbetaald. Vakbondswerk en andere bestuurlijke werkzaamheden (voor bijvoorbeeld woningbouwverenigingen) mochten in de tijd van de baas gedaan worden. De jongeren werden er opgeleid door de ouderen, die er hun sporen verdiend hadden. De jonge Jan Gennissen voelde zich direct al thuis in dat klimaat. 'Ik kreeg te maken met collega's die er al heel lang werkten. Zij maakten mij wegwijs op een plezierige manier. Je werd nooit echt achter de vodden gezeten. Een uurtje later was ook niet erg. Ik moest daar aan wennen, want bij de groothandel waar ik eerder als chauffeur had gewerkt, was het wel even anders. Daar was het niet zo gemoeidelijk. De sociale werkomgeving bij Daalderop viel me daarom des te meer op.'

Gennissen deed zijn intrede bij Daalderop in een roerige periode. Sinds de oprichting in 1880 (van oorsprong een stoomkoperdraaierij) ging de leiding van het bedrijf over van vader op zoon, vier generaties lang. In 1969 werd duidelijk dat 'afscheid moest worden genomen van de zelfstandigheid, te verwisselen voor autonomie in een groter geheel,' zoals president-directeur Klaas Daalderop het ten overstaan van het voltallige personeel in zijn oudejaarstoespraak verwoordde. Het economisch klimaat verslechterde, het bedrijfsleven kwam in de greep van de schaalvergroting, van de macro-economische ontwikkelingen. Om daaraan weerstand te kunnen bieden was gezamenlijk optrekken een voorwaarde voor continuïteit. Begin

1969 werd de fusie met Etna Breda aangekondigd. Het leek een gouden greep, te meer omdat de directies van beide bedrijven de toezegging deden dat er in de personeelsbezetting geen verandering zou komen. Het werd een teleurstelling. De bedrijven verschilden te veel van elkaar, met name in de leiding, die opereerde vanuit een onevenwichtige structuur, waarbij Etna het grotendeels voor het zeggen had. De resultaten van beide bedrijven liepen drastisch terug.

Opgeslokt door Internatio Müller

Jan Gennissen: 'Je kon in de fabriek merken dat het moeilijker werd. Er werd minder afgezet naar het buitenland en aan de toelevering werd steeds minder verdiend.' Bovendien kondigde zich een ontslaggolf aan, die de waarde van de fusie en het vertrouwen daarin, danig devalueerde. Het beïnvloedde de sfeer op de werkvloer. Gennissen kreeg daar niet veel van mee, omdat hij als chauffeur veel buiten het bedrijf was. Als particulier chauffeur bracht hij directieleden naar Schiphol, maar die ritten werden steeds minder frequent. Ook daaruit viel af te leiden dat Daalderop de beste jaren achter zich had liggen. Vestigingen buiten Tiel, zoals in Wijchen en Antwerpen, waar hij vaak naar toe reed, gingen dicht.

Ondanks deze ontwikkeling bleef Daalderop trouw aan het principe dat scholing belangrijk was voor het personeel. Jan Gennissen haalde vijf diploma's en certificaten van bedrijfsopleidingen. Het leverde hem promotie op. 'Als je hoger op wilde en je deed goed je best, dan kon er veel bij het bedrijf'.

In plaats van zelf achter het stuur te zitten, zat hij nu op het kantoor om de chauffeurs aan te sturen. Hij verzorgde de planning van de rit-ten, zodat de producten op tijd bij de klanten kwamen. Nadien klom hij op tot bedrijfs-administrateur. Daalderop was inmiddels op-geslokt door Internatio Müller, een handels-onderneming met 130 dochterbedrijven. De fabriek verloor daardoor aan slagkracht. De nieuwe eigenaar wist in feite niet wat men met de Tielse dochter aan moest. Voorheen hield Daalderop alles in eigen hand, van ont-werp tot productie. Zelfs het kleinste onder-deeltje werd door eigen vakmensen vervaar-digd. De concernleiding maakte daar een eind aan. Complete producten werden in het buitenland aangekocht en voorzien van het Daalderop-logo.

Ze wisten hoe laat het was

Deze aanpak kon niet voorkomen dat de concurrentiepositie van Daalderop ten op-zichte van het buitenland bergafwaarts ging. Jan Gennissen was tien jaar in dienst toen de eerste gevolgen van de oliecrisis zich afte-kenden. De afzet stagneerde, opnieuw moest het mes in het personeelsbestand worden ge-zet en nu meer rigoureuus dan in voorgaande jaren. Van de ruim 1100 collega's die er bij de intrede van Gennissen in dienst waren, zouden er circa 300 moeten afvloeien. 'De mensen die bij de personeelschef naar bin-nen werden geroepen, wisten hoe laat het was. Zij kregen de mededeling dat ze niet mochten blijven.'

*Veertigjarig jubileum van de forceerderij bij metaalwarenfabriek Daalderop, 1904-1944
(Collectie: Flipje en Streekmuseum Tiel)*

Gennissen zat, net als zoveel collega's, in spanning. Wanneer zou hij naar binnen gestuurd worden? Op 15 oktober 1982 vond hij de bevrijdende brief in de bus. Een brief die al op 28 september was geschreven en niet direct was verzonden, wellicht omdat de directie ten aanzien van een eventueel ontslag of handhaving een bedenktijd van ruim twee weken had ingebouwd.

De brief, onleesbaar ondertekend met een paraaf, maakte aan Gennissens onzekerheid een eind. 'Heden hebben gesprekken plaatsgevonden met medewerkers die afvloeien of worden overgeplaatst. Wij delen u mede dat u wordt gehandhaafd in uw afdeling. Bovenstaande maatregelen zijn genomen daar het bedrijf in een dusdanige situatie verkeert dat herstructurering en aanzienlijke inkrimping noodzakelijk zijn,' aldus dit schrijven, dat werd besloten met de nogal cryptische mededeling dat 'de noodzaak om op dit moment personen die afvloeien of worden overgeplaatst toe te spreken groter is dan bij personen die blijven. Opdat u toch geïnformeerd bent inzake uw positie hebben wij gemeend dit in deze schriftelijke vorm te moeten doen.'

Gennissen zag het personeelsbestand afkalven. Eerst arbeidstijdverkorting en daarna ontslag. De tinlijn en de productie van huishoudelijke artikelen verdwenen. 'Ik heb geluk gehad, omdat ik steeds in de groep zat waar de minste klappen vielen. In het midden van de jaren tachtig werkten we nog met ongeveer 250 man. De onzekerheid bleef. Uiteindelijk schoten er na de laatste reorganisatie nog 75 man over. Ik heb wel eens gedacht dat er helemaal niets meer over zou

blijven. Dat het bedrijf helemaal ten onder zou gaan. Een verschrikkelijke gedachte. Wij kunnen de boel opruimen en dan gaat de deur dicht, zo hoorde ik mijn collega's zeggen.'

Nieuwe fabriek op Medel

Ten onder ging Daalderop niet. In de jaren negentig brak er toch een straaltje zon door. De warmwaterapparatuur, met name de close-in boiler, betekende de redding voor het bedrijf. Sinds de jaren dertig had men al ervaring met de productie van boilers, de techniek werd tot in de kleinste details beheerst. Onder leiding van de in 1987 aangetreden directeur ir. P.E. Wallert werd er weer winst gemaakt en konden er weer mensen worden aangenomen. Het personeel ging in 2003 mee naar de nieuwe fabriek op het bedrijvenpark Medel, waar Jan Gennissen als medewerker logistiek werd geplaatst. 'De verhuizing op zichzelf verliep soepel, maar het was wel wennen. Van de Binnenhoek in het centrum van de stad naar een industrieterrein. Van een oud gebouw, waarin het lastig werken was, naar een geautomatiseerde werkomgeving met de nieuwste apparatuur. Het heeft nog maanden geduurd voordat ik daar mijn draai gevonden had.' Gennissen zou nog een keer een fusie meemaken voordat hij na een dienstverband van veertig jaar afscheid nam van het bedrijf. Dat was in 2011 toen de Schiedamse handelsonderneming Itho en Daalderop besloten tot samenwerking. Het personeelsbestand groeide tot 160. Het personeel dat van het oude Daalderop overgekomen was, moest er danig aan wennen dat de naam Daalderop een verlengstuk kreeg en ook nog aan de achterkant daarvan

belandde: Itho-Daalderop. Gennissen: 'Het heeft echt maanden geduurd, voordat ik de naam Itho erbij vermeldde als ik de telefoon aannam.' Hij nam afscheid van een bedrijf waar in feite niets meer herinnerde aan vroeger. 'Het oude Daalderop kende een vorm van persoonlijke vrijheid in je werk. Je werd er niet steeds op de vingers gekeken. De huidige productielijnen zijn geautomatiseerd, er wordt gewerkt met robots. Dat geeft een andere sfeer. In het magazijn werkten we vroeger met kaarten. Alle producten hadden een nummer. Ik kende alle nummers uit het hoofd. Van computers had je nog nooit gehoord.' De huidige algemeen directeur van Itho-Daalderop, Bart Romeijn, herkent die sfeer van vroeger wel. 'Nog steeds zien wij hier de genen van het voormalige familiebedrijf. Er is heel veel liefde en betrokkenheid op het werk en het bedrijf. Medewerkers lopen hier niet snel weg. Velen komen uit Tiel. Heel bewust zoeken we talent in de regio, want hier is potentie genoeg te vinden,' zei hij in een interview.

*Buigen van een boilerwand bij Daalderop, jaren zestig
(Collectie: Flipje en Streekmuseum Tiel)*

Tevreden, erg tevreden

Terugkijkend is Jan Gennissen een tevreden mens. 'Erg tevreden zelfs. Ik heb meegemaakt dat het allemaal minder werd, maar je zag dat het ook bij andere bedrijven moeilijker ging, zoals bij De Betuwe. En dan dacht ik maar; we zijn geen uitzondering en daar hield je je maar aan vast. Daalderop was een stukje van jezelf, van je leven. Je gaf je helemaal voor het bedrijf. Ik ben nog nooit te laat gekomen. Ja, een keer bijna, toen ik een leuke band kreeg. Maar ik ging altijd zo vroeg van huis dat ik toch nog op tijd was.' Hij is er trots op gewerkt te hebben bij een bedrijf met een sociaal gezicht. 'Zo werd er gezorgd voor de huisvesting van het personeel. Wij konden in 1976 via Daalderop een huis kopen aan de Bisschop Adelboldlaan in Tiel. Je kon inschrijven en als je bij de loting geluk had, kon je kopen. Wij hadden dat geluk. In het huis hing een Daalderop boiler, die al 28 jaar oud was. Dat apparaat heeft het nog vele jaren prima gedaan. We maakten kwaliteit. Ik denk wel eens; te veel kwaliteit. De producten waren misschien wel te goed.'

Gennissen en zijn vrouw wonen in een koopappartement aan de Dominicushof in het centrum van de stad. De diploma's die hij bij zijn werkgever behaalde, liggen keurig in een mapje in de kast. Net als de correspondentie over goede en slechte tijden. Er staat een tinnen theeservies van Daalderop in de woonkamer. De koffie wordt niet meer met een koffiekkan van Daalderop gezet. De tijd gaat tenslotte door.

Politieke omgangsvormen – vroeger en nu

Door Emile Smit

Helaas is het geheugen van mensen beperkt. Kennis van de geschiedenis maakt er in afnemende mate deel van uit. Daardoor kan de indruk ontstaan dat de omgangsvormen vroeger fatsoenlijker waren en dat pas door het gebruik van sociale media, mensen geneigd zijn elkaar anoniem de meest vreselijke beschuldigingen en bedreigingen toe te voegen. Dat was vroeger echt niet anders, al waren de gebruikte media wat minder snel.

De middeleeuwen

De uitspraak is van de Duitse militair Clausewitz uit de negentiende eeuw: 'Oorlog is de voorzetting van de diplomatie met andere middelen.' In de middeleeuwen was dat al heel snel het geval en soms ging er amper diplomatie aan een oorlog vooraf. Geweld was een heel snel gekozen middel.

Tiel was in de dertiende eeuw een Brabantse stad. Dat leidde tot een aantal momenten,

waarop de graven van het naburige Gelre hun woede richtten op de bijna onverdedigbare Brabantse voorpost. In 1286 werd Tiel bijvoorbeeld door het leger van graaf Reinald I volledig met de grond gelijk gemaakt en pas drie jaar later kon er aan de wederopbouw worden begonnen. Binnen de stad leidde die situatie tot partijvorming: velen vonden een inwisselen van de Brabantse heerschappij tegen een Gelderse niet zo'n gek idee. Dat zal

---

Huub van Heiningen spreekt tijdens herdenking Tiel 650 jaar Gelders in de Sint-Maartenskerk, 1989 (RAR/Collectie Bouwhuis)

binnen de stad de nodige spanningen hebben veroorzaakt en toen in 1317 Otto van Buren een aanval op Tiel ondernam, waren de burgers het zó oneens, dat deze ridder zonder al te veel problemen kon binnendringen. Ook bij Gelderse aanvallen in 1327 en 1335 kregen de Geldersen steun van binnen Tiel.

Toen in 1339 Reinald II van Gelre – net hertog geworden – de stad Tiel in bezit kreeg, koesterde hij een groot wantrouwen tegen de Tielenaars. Hij gaf daarom zijn vertrouweling Johan Moliart opdracht een dwangburcht te bouwen. Vanuit die burcht konden Gelderse soldaten makkelijk verzet in de stad onderdrukken. De burcht, zogenaamd gebouwd om de tol op de Waal te beschermen en daarom Tolhuis genoemd, deed vooral

dienst in de periode 1350-1378, toen er in Gelre een burgeroorlog woedde. De partijen in die oorlog werden naar de leidende families Heeckerens en Bronkhorsten genoemd. Binnen Tiel was de partij van de Bronkhorsten het sterkst en dat leverde de stad regelmatig gewapende aanvallen van de tegenpartij op. Meermalen maakten Heeckerense ridders zich meester van de stad, maar zij moesten zich dan steeds in het versterkte Tolhuis ophouden, want de straten van Tiel waren voor hen niet veilig. Het hoogte- of dieptepunt was de Kwade Paasdag in het jaar 1378. Op dat moment zaten er weer eens Heeckerens in het Tolhuis. Als 'vrome' katholieken moesten zij op Pasen de mis bijwonen en zo ging er op zondag 18 april een groep naar de kerk in de stad. Daarvan kregen hun tegenstanders

De restanten van het in 1537 gesloopte Tolhuis in het jaar 1563 (Collectie: Gelders Archief)

lucht en op de terugweg werden de heren opgewacht en zonder consideratie gelyocht. Zó en niet anders loste men in de middel-euwen geschillen op.

Pamfletten

De mooie kleding en veronderstelde adel-dom van politiek machtigen uit de latere eeuwen lijken de gedachte te rechtvaardigen, dat de omgangsvormen beschaafd waren. Nu, ook dat was bepaald niet het geval. Men kon elkaar in een discussie letterlijk naar de keel vliegen en scheldpartijen maakten volop deel uit van het politieke debat. Daarbij was er natuurlijk nog geen anoniem Facebook om te beledigen, maar een anonieme brief of een anoniem pamflet was ook heel effectief. Zelfs als de schrijver bekend was, waren de midde-len niet beschaafd. Een tegenstander be-schuldigen van overspel of ernstige seksuele misdragingen was heel normaal.

Ook in Tiel kennen we voorbeelden van ano-nieme pamfletten. In de achttiende eeuw – nota bene als ‘Pruikentijd’ bekend – vlogen de anonieme beschuldigingen in het rond. In de *Oly-Podrigo* uit 1702 moest vooral de fam-ilie Van Lidth de Jeude het ontgelden. Het ging dan om beschuldigingen van corruptie:

*Wel Janneef, wie soud' aen uw mercken,
Daer gy gaet soo hups ter kercken,
g' Hebt insgelycx oock tot uw last,
Dat ge aen het Weeshuys uw vertast*

Maar naast een beschuldiging van een greep uit de weeshuiskas werden er ook ‘familie-geheimen’ onthuld. Men had weinig consi-deratie.

Als pamfletten niet meer hielpen, dan waren er altijd nog de ramen van de rijke huizen. Die konden het bij tijd en wijle ontgelden, als het volk het niet eens was met het politieke be-leid. Bij de rellen van zomer 1787 moesten heel wat huizen het ontgelden en bij een beto-ging voor de Burgersociëteit (op het Plein, waar nu de ‘3 Zussen’ is gevestigd) werd zelfs geschoten en vielen er twee doden.

Democratie

Het lijkt erop, dat juist de overgang naar de democratie een overgang naar meer be-schaafde politieke omgangsvormen heeft ge-bracht. Toch bleek ook daar de neiging om met modder te gooien onstuitbaar. Nog in een tijd, waarin het kiesrecht beperkt was, rommelde het wel in de Tielse raad en in

De titelpagina van de *Oly-Podrigo*
(Collectie: RAR)

1868 werd een raadslid in de pers aangeval-
len via een anonieme brief. Voordeel was
dan wel, dat de redactie van een krant de
scherpe kantjes eraf sleep. Gooien met mod-
der mag dus wel in een democratie, mits het
maar verbale modder is.

Wat betreft politieke omgangsvormen lijkt
het in Tiel allemaal wel mee te vallen. Een
woord als 'beschamend' is al heel zwaar in
het politieke debat. Meestal komen ernstige
beschuldigingen van buiten de raad, zoals in
het geval van de affaire Kellen-West in 1991.
Tevredenheid met de politiek lijkt er echter
niet te zijn. Een protestpartij als Pro Tiel kwam
in 2002 uit het niets naar acht van de 27
raadzetels. Maar ook zo'n partij wordt dan
weer snel opgenomen in het gewone politie-
ke debat.

In een democratie zijn er meer mogelijkheden
om met elkaar om te gaan. Dat ondervond bij-
voorbeeld journalist en kritisch volger van
de gemeentepolitiek Huub van Heiningen in

1989. Nota bene voor de kansel van de Sint-
Maarten hekelde hij het binnenstadsbeleid
van de Partij van de Arbeid. De eerste reactie
loog er niet om: 'Als we een geweer zouden
hebben gehad, zouden we je van de preek-
stoel geschoten hebben' zei iemand na afloop.
Maar dat draaide bij – enkele weken later
werd Huub als eindredacteur van het PvdA-
verkiezingsprogramma voor de gemeente-
raadsverkiezingen van 1990 gevraagd. Daar
kwam een passage over de binnenstad in.
Zoals de Engelsman zegt: 'If you can't beat
them, join them'.

Vergelijkt men het met vroeger, dan is het in
Tiel nog heel rustig. Het is nog maar de vraag
of men hier wel terug zou willen naar de
'goede' oude tijd!

Bronnen:

- H.J. Kers en E. Smit (red.), Kalendarium van Tiel. Tiel, 1993-2001.
- E.J.Th.A.M.A. Smit en H.J. Kers, De geschiedenis van Tiel. Tiel, 2001.
- Emile Smit, Het Tolhuis in Tiel, een gehate dwangburcht. In: Terugblik 12 (2011), pag. 27-34.
- De Tielenaar (digitaal nieuwsblad), 2 juli 2015.

De Tielse gemeenteraad bijeen in de raadzaal (RAR/Collectie Bouwhuis)

Kranige aviateurs en andere durfballen

Door Peter Schipper

De verovering van het luchtruim is een van de grote stappen voorwaarts die de mens in de negentiende en twintigste eeuw deed. Vinden we het nu normaal om met vracht en passagiers per vliegtuig de hele wereld rond te vliegen, zo'n honderd jaar geleden was vliegen het speeltje van de rijken en ernaar kijken het vermaak voor de massa. In het onderstaande leest u hoe de nieuwe tijd ook Tiel en omgeving binnenvloog.

Varen met een ballon

Op 19 september 1783 was er een menigte van honderdduizend toeschouwers naar Versailles gekomen om in aanwezigheid van de Franse koning Lodewijk XVI en zijn echtgenote Marie Antoinette een adembenemend schouwspel gade te slaan. Voor hun ogen lieten de gebroeders Montgolfier met behulp van verwarmde lucht een azuurblauwe papieren luchtballon opstijgen. In de mand

onder het gevaarte bevonden zich als passagiers een schaap, een eend en een haan, die alle het hachelijke avontuur overleefden. Deze gebeurtenis markeerde het begin van een nieuw tijdperk waarin de mens zich steeds sneller en hoger door de lucht wist te verplaatsen. Vele andere ballonvaarders zouden in de voetsporen van de broers treden, maar dan wel met verbeterde ballonnen, gevuld met gas.

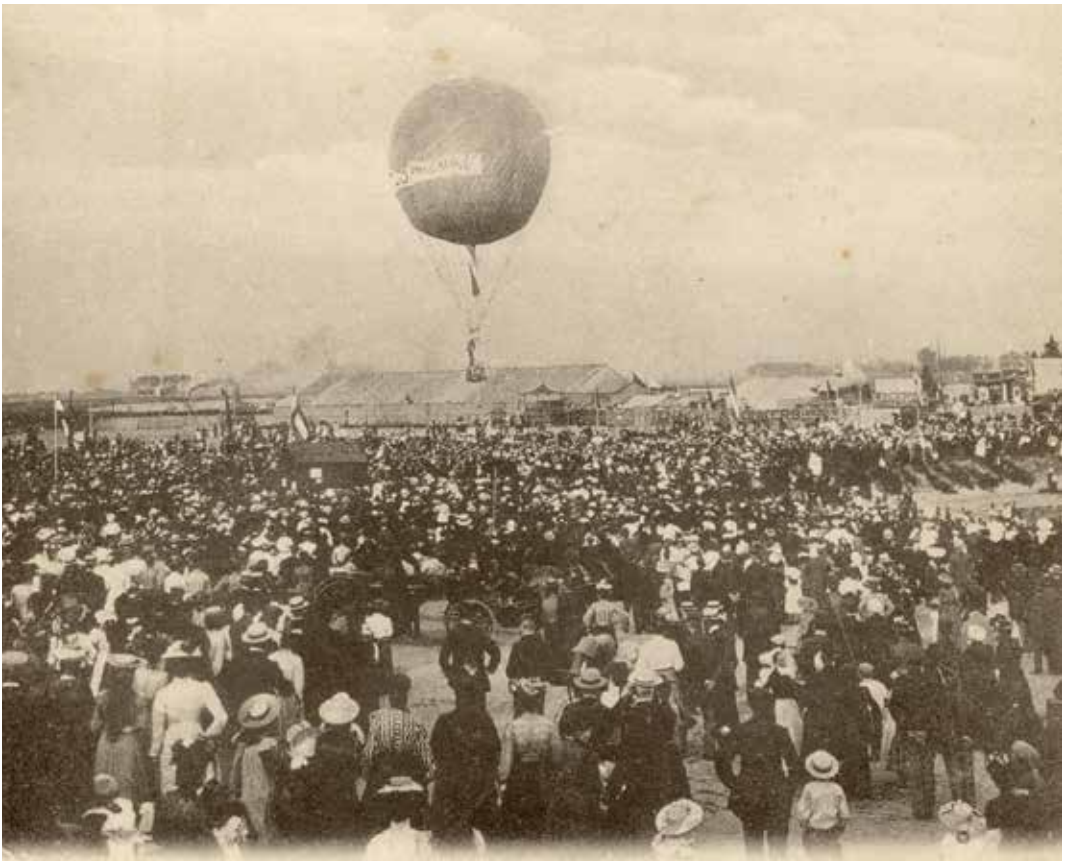

Marinus van Meel en zijn vliegtuig tijdens de Tielsche Vliegweek in 1911. Vooraan met baard en stok staat zijn vader. (Collectie: RAR)

Ruim 120 jaar later bleek dat een dergelijk evenement nog steeds de harten van vele duizenden sneller kon doen kloppen. Het vullen en oplaten van een grote ballon was begin augustus 1904 de topattractie tijdens de landbouwfeesten op de Nieuwe Kade te Tiel. Onder een daverend hoera steeg het gevaarte tegen zessen op en dreef op een hoogte van 1600 meter langzaam naar het oosten om drie kwartier later bij Zetten te landen. De firma Campagne gaf ansichtkaarten van het spektakel uit die voor drie cent per stuk te koop waren.

Multatuli, Stalin, Churchill en... Van Meel

In zijn boek 'De Rivier' vertelt schrijver Willem van Toorn dat zijn vader, die tot 1935 als kleermaker in Tiel werkte, een kleine eregalerij bezat, waarin naast de groten der aarde zoals Multatuli, Guido Gezelle, Madame Curie, Churchill en Stalin, ook vlieger Marinus van Meel een plaatsje had gekregen. Als scholier had hij meegemaakt hoe Van Meel vol bravoure met zijn tweedekker op de Nieuwe Kade was geland. Samen met andere jongens van zijn school was vader in het

De grote ballon tijdens de Landbouwfeesten te Tiel in augustus 1904 (Collectie: Smit/Kers)

speelkwartier daar naartoe gerend en, hoewel het er zwart zag van de mensen, slaagde hij er toch in het toestel aan te raken.

Vliegeniers, of aviateurs zoals men hen toen noemde, hadden kort voor de Eerste Wereldoorlog de status van helden. Het waren echte pioniers en durfballen die met hun toestellen van hout, draad en linnen het luchtruim kozen. Kranten staan vol met hun belevenissen. In 1911 was de 'commissie tot het houden van vliegdemostraties' erin geslaagd om de Tielse bevolking voor het eerst te laten kennismaken met de vliegkunst. Die zomer zou Marinus van Meel (1880-1958) tijdens de Tielsche Vliegweek landen en demonstraties geven op het Eierland, nu in nieuwbouwwijk Passewaay, maar toen behorende bij Wadenoijen. Het werd een feest met een rafelig randje van teleurstelling. Niet dat het publiek het liet afweten; dat zat op de eerste vliegdag met drieduizend personen wel goed. Gezellig was het ook met muziek van de korpzen Euphonia uit Ophemert en De Volharding uit Deil en verder de vrolijke klancken van een orgel en een lopend strijkje. Om acht uur brak het grote moment aan dat Van Meel zou opstijgen, maar de regen was spelbreker. De menigte kon naar huis. Maandag 17 juli deed hij een tweede poging. Wederom kwam er veel volk opdagen. 'Los', commandeerde Van Meel en onder gejuich van het publiek schoot de machine vooruit, maar bleef al spoedig met het onderstel vastzitten in een greppel waardoor de schroef beschadigd raakte. Einde demonstratie. Sommige betalende bezoekers werden boos en trokken naar de stad. Zij zorgden op de Groenmarkt voor zo veel onrust dat de politie dit plein moest afzetten.

Het vliegcomité liet zich echter niet uit het veld slaan en zorgde op zondagmiddag 30 juli 1911 voor een herkansing. Van Meel had beloofd op het vliegterrein verschillende rondvluchten te zullen maken, die volgens de krant 'de verbazing van het publiek zullen opwekken'. Echter, ook nu eindigde de demonstratie in een deceptie. De motor bleek niet over voldoende trekkracht te beschikken en een tweede uit Soesterberg opgehaald exemplaar bood evenmin soelaas. Uiteindelijk belandde het vliegtuig in een korenveld naast de startbaan.

Ondanks dit moeilijke begin zou de ster van Marinus van Meel in het Waalstadje niet verbleken. Hij kwam terug, onder andere in 1913 met het eerste, door hem zelf ontwikkelde, watervliegtuig. Want trots, dat waren ze op hem in Tiel. In 1915 kwam er een sigaar die naar hem vernoemd was. Vier cent kostte deze en hij was verkrijgbaar in sigarenmagazijn Centraal van Joh. Lathouwers in de

Marinus van Meel en Tiel

Hoewel Marinus van Meel nooit zelf in Tiel heeft gewoond, had hij toch een band met de stad. Zijn vader Anthonie vestigde zich er in juli 1908 op 69-jarige leeftijd met andere gezinsleden vanuit Rotterdam in de Waterstraat. Daar ging dochter Maria Elisabeth in een schoenhandel werken. In juni 1915 vertrok het gezin weer naar Den Haag. Dat verklaart waarom Marinus juist in die periode enige keren Tiel uitkoos om er zijn vliegkunsten te vertonen.

Waterstraat. De vlieger zelf was er erg mee ingenomen, want in 1956 bezat hij nog steeds een doosje van dit merk.

Groots was het onthaal dat de Tielenaren hun held gaven op zaterdag 29 augustus 1936, precies 25 jaar na het behalen van zijn groot-vliegbrevet. Om drie uur 's middags arriveerde de jubilaris met een 'auto-giro-vliegtuig', een voorloper van de helikopter die beslist een bezienswaardigheid geweest moet zijn. Daarna volgde een rijtoer door de stad en liet deze pionier-aviateur en grondlegger van de militaire luchtvaart zich toejuichen.

De magische zeppelin

Eind negentiende eeuw ontwikkelde Ferdinand Graf von Zeppelin (1838 – 1917) een

naar hem vernoemd, sigaarvormig luchtschip, dat als transportmiddel aanvankelijk succesvoller leek dan het vliegtuig. Midden jaren twintig voer een zeppelin voor het eerst naar Amerika en in de jaren dertig bestond er zelfs een geregelde dienst. De Tielsche Courant schreef enthousiast dat het enorme voertuig zo stil en rustig was dat je nauwelijks merkte dat je vooruit ging. Er staan bloemen op tafel die nooit omvallen en voor elke passagier is er een bed, stoel, tafel, eten, messen, vorken et cetera. 'Zou het nog eens zo ver komen', mijmerde de krant, 'dat we een dagretourtje naar Amerika kunnen nemen?' Begin oktober 1928 konden de Tielenaren een zeppelin langs de Waal en over de stad zien vliegen richting Doorn, waar de Duitse keizer woonde die het schouwspel met de

De promotiehelikopter van Albert Heijn is geland op de Nieuwe Kade te Tiel, jaren vijftig (Particulier bezit)

gehele familie gadesloeg. Al in 1920 hadden inwoners met de vliegende nouveauté kennis gemaakt, zij het op een bijzondere manier namelijk in de vorm van een Zeppelin Carrousel tijdens een Kermesse d' Eté. Na 1930 steeg de populariteit van dit vervoermiddel tot grote hoogte. Het Luxor Theater aan de Veemarkt vertoonde er een film over. Het Witte Huis van de firma Athmer Martens en de kledingzaken van M. van Gelderen en De Blank gaven een zeppelin model 'met draaiende propellers' gratis of tegen een geringe vergoeding cadeau aan hun klanten. Vroom en Dreesmann Tiel plaatste in 1932 tijdens de Sinterklaastijd een advertentie van blijde kinderen kijkend naar een aluminium zeppelin 'met prima veer en zeer natuurgetrouw', aan te schaffen voor 89, 49, of 39 cent al naargelang de grootte. De directie van Maatschappij De Betuwe leek het ook wel wat. Illustrator Eelco ten Harmsen van der Beek, die vanaf 1936 grote triomfen zou vieren met de avonturen van Flipje, tekende voor de Tielse jamfabriek een boekje in de serie met het negertje Bonjo en het Chineesje Sin met als titel De Zeppelin. Na 1937, toen de waterstofvulling in het luchtschip De Hindenburg bij de landing in Amerika vlam vatte en 35 personen omkwamen, daalde de populariteit in rap tempo.

Helikopters en drones

Tot ver na de laatste oorlog werkte de magie van het vliegtuig door. In de jaren vijftig was de helikopter een gewild reclamemiddel. Albert Heijn liet er een landen op de Nieuwe Kade en het Fruitbaasje Flipje trok ermee op tournee langs de vier grote steden. Geliefd was het uitstapje naar Schiphol waar ook het

personeel van Tielse bedrijven zich liet veeuwigen bij een fraai propellervliegtuig. Midden jaren zestig lieten steeds meer passagiers, aanvankelijk vooral zakenlui, zich via de lucht naar hun bestemming vervoeren. Na 1970 raakten de charters naar populaire zonbestemmingen in de mode en dankzij dalende prijzen vielen zij in toenemende mate binnen de mogelijkheden van reislustigen met een minder gevulde portemonnee. Zo evolueerde het vliegtuig van louter bron van vermaak en speeltje voor de rijken naar een efficiënt transportmiddel voor de massa op weg naar zakenrelaties of grenzeloos recreatieplezier achter almaar verder liggende horizons.

Aan de Vogelenzangseweg in Lienden kun je beleven hoe het was om met een vliegtuig te landen en op te stijgen vanaf een grasveld, maar dan wel in miniatuur. Leden van de Betuwse Modelvlieg Club laten er geregeld hun net echte modellen snerpnd door het luchtruim razen. Nieuwste troef binnen het assortiment is de drone.

Eén oude uitvinding maakte een comeback: de heteluchtballon, die langzaam varend op het ritme van de geopende gasschuif de Betuwe doorkruist en op die manier de cirkel van ruim 230 jaar luchtvaartgeschiedenis rond maakt.

Bronnen:

- Regionaal Archief Rivierenland: toegang 0663: nrs. 137, 720 en 1420
- *Kalendarium van Tiel*. Uitgave: Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken.
- N.M.F. Lathouwers en J.P.H. van Zoelen, *Kent u ze nog... de Tielenaars*, Zaltbommel 1974
- W. van Toorn, *De rivier*, Amsterdam 1999
- Nieuwe Tielsche Courant, diverse jaargangen
- Tielsche Courant, diverse jaargangen
- De Waalbode, diverse jaargangen

Hoog en droog?! De watersnoden van 1799 en 1995. Twee uitersten.

door Wim Veerman

De verschillen tussen de watersnoden van de vermelde jaren zijn groot. De vraag rijst zelfs wanneer er sprake is van het begrip 'watersnood'. Want vergelijkt men beide rampen dan stelt de laatste, vergeleken met de eerste, eigenlijk niets voor, onverkort natuurlijk de vervelende gevolgen voor de gemeenschap. Organisatorisch wordt er echter in 1995 een geweldige prestatie verricht die in 1799 niet haalbaar geweest zou zijn. Laten we de verschillen eens bekijken.

Oorzaken

Op het eind van 1798 sneeuwt het in veel plaatsen en vriest het dat het kraakt, soms tot -22 °C. Veel rivieren vriezen dicht. Dit is in heel Midden-Europa merkbaar en duurt tot eind maart 1799. Het begin van de ramp is te zoeken in Duitsland aan de oevers van de Rijn beneden Kleef, waar door de toevloed

van water en ijs in de rivier ijsverstoppingen ontstaan waardoor op sommige plaatsen de dijken overstromen. Als zo'n ijsverstopping wegdrijft tegen de kruin van een dijk, heeft dat vaak tot gevolg dat door een dergelijke ijskolos, de bovenkant er daadwerkelijk afgesneden wordt en door de stroming van het water een dijkdoorbraak ontstaat. Uiteindelijk

---

Ijsopkruiging voor de stad Tiel in 1799. Ingekleurde kopergravure. (Collectie: Flipje en Streekmuseum Tiel)

wordt begin februari, in twee fasen zowat het gehele Gelderse rivierengebied als gevolg van dijkdoorbraken overstroomd en ontstaat de ergste watersnood sinds 15 jaar. Dankzij de bevroren dijken worden echter ook doorbraken voorkomen. Tiel blijft begin februari 1799 droog, dankzij een ijdsdam die met geweld op de Havendijk wordt gedreven maar blijft steken, omdat de losgeslagen gierpont en een rij bomen het verwoestende water en ijs tegenhouden. In 1995 is er geen strenge vorst, maar ontstaat eveneens vanuit Duitsland hoogwater door zware, langdurige regenval. Als gevolg daarvan loopt o.a. een groot deel van Limburg langs de Maas onder water. Voor het Gelderse rivierengebied kan gelukkig een zware overstroming deels voorkomen worden, o.a. door inzet van militairen die noodvoorzieningen aan de dijken kunnen treffen.

Communicatie

De eerste berichten voor overstromingsgevaar in 1799 worden voor de besturen der steden, dorpen, polders en waterschappen door lopende boden verzorgd. Schriftelijk wel te verstaan. Als daadwerkelijk de dijken doorbreken of dreigen door te breken, waarschuwt men langs de rivieren met seinkanonnen en in de woonplaatsen met klokgelui. Op de kerktorens wordt een vlag uitgestoken en 's avonds een stormlantaarn. Het probleem is vaak dat men door de storm in de langs de rivier liggende volgende woonplaats de seinschoten niet hoort, omdat de wind de andere kant op waait. Met rampzalige gevolgen voor de duizenden plattelandsbewoners die dan te laat worden 'ingeseind'. Door de versnippering van de vele zelfstandige polderbesturen, is de communicatie lastig en traag. Of zoals Zillisen

het in zijn boek met het verslag van de ramp verwoord: 'Hoezeer het donderend kanon, bom en hauwitzer vuur, in weinig tijds de schoonste steden in puinhopen kan doen veranderen – water en ijs verdelgen in nog korter tijd al wat aan hetzelfde tegenstand biedt.' Dat is wel wat anders dan in 1995. Al snel is toen door de overheden één rampenteam ingesteld. En via de kranten zijn al eind januari waarschuwend berichten gepubliceerd en de media zorgen er voor dat nagenoeg iedereen op de hoogte is van de dagelijkse ontwikkelingen. Op kleine schaal worden op 31 januari tot 2 februari door de gemeentebesturen, als het ernst gaat worden, de bewoners via omroepers en huis-aan-huis folders gewaarschuwd. Vooral Radio Gelderland wordt belangrijk voor de directe communicatie naar de burgers.

Vluchten en evacueren

In 1799 moeten duizenden mensen voor het water vluchten, omdat men niet is voorbereid op het snel stijgende water. Vele mensen en duizenden stuks vee komen daarom door verdrinking om. In 1995 is in feite iedereen al op het ergste voorbereid. Het wordt geen vlucht, maar een goed georganiseerde evacuatie uit het bedreigde rivierengebied. Ruim 250.000 mensen verlaten dan huis en haard. Men kan goederen en vee in veiligheid brengen. Zieken- en verpleeghuizen worden op tijd geëvacueerd. Maar 25.000 bedrijven worden door de verplichte evacuatie lamgelegd. Echter een ieder kan, na drie tot tien dagen, nadat de dreiging van een dijkdoorbraak voorbij is, weer terug naar huis en haard en bedrijf. De totale daardoor geleden schade wordt geschat op ca. 1,5 miljard gulden.

De schade in 1799? Onbekend, maar voor die tijd zeker gigantisch. Want honderden huizen en soms hele dorpen en vooral boerderijen zijn weggevaagd en landerijen met gewassen en boomgaarden zijn weggespoeld. In de navolgende periode is er dus geen oogst, wat de prijzen van het voedsel doet stijgen. En dat heeft weer gevolgen voor de allerarmsten, die dat niet kunnen betalen. De vele slachtoffers worden opgevangen door de kerk- en armbesturen, die daardoor eveneens in geldnood komen.

Vervoer

Als de inwoners in de beginmaanden van 1799 op tijd gevlucht zijn, dan is dat met paard en wagen of als men dat niet heeft en dat zijn er velen, te voet. Reddingsacties voor mensen die niet op tijd konden vluchten voor het water en op de daken van hun huizen op hulp moeten wachten, worden met kleine bootjes uitgevoerd. Als dat tenminste haalbaar is, want het is levensgevaarlijk of zelfs ondoenlijk te hulp te schieten door het zware ijs dat rondrijft samen met losgeslagen daken, waarop schreeuwende mensen om hulp roepen. Helaas verdwijnen zo hele gezinnen in het ijskoude water. Als men wel op tijd gewaarschuwd is, dan moet men snel zijn. Meenemen van goederen is nagenoeg niet meer haalbaar. Waar gaat men heen? Naar de hoger gelegen punten, als de dorpskerk of de al eeuwen geleden aangelegde vloedbergen en natuurlijk naar de dijken. Daar verblijft men dan zonder dak boven het hoofd in de ijzige koude en zonder eten en drinken, totdat men daar weggehaald kan worden. Voor vele ouderen en kinderen vaak helaas te laat. Dit speelt allemaal niet in 1995. Men evacu-

eert per trein en eigen vervoer naar familie overal in het land en de regering heeft opvanglocaties geregeld in de grote steden als Utrecht en Den Bosch. Lange rijen auto's met evacués trekken door het rivierengebied dat daardoor in een paar dagen ontvolkt is.

Voedselvoorziening

Behalve door het ijskoude water en verwoestende ijsschotsen overleden er in 1799 veel mensen en gered vee door de honger. De vluchtlocaties blijken namelijk moeilijk bereikbaar en de bakkerijen in de dorpen werken niet meer, omdat ze ondergelopen zijn of, als ze aan de dijk staan, geen hout meer hebben voor het stoken van de oven en na enige tijd ook geen meel meer aangevoerd krijgen. Veevoer als hooi en bieten en geoogste aardappelen zijn bevroren en rotten weg. Het water is vervuild en door het vele rondrijvende verdrongen vee ondrinkbaar geworden. Dat er besmettelijk ziekten uitbreken is dan ook niet vreemd, want de hygiëne, die in die tijd al niet groot is, wordt in de rampsituatie er helemaal niet beter op. In 1995 heeft dit alles in feite geen rol gespeeld. Het enige probleem blijkt de voedselvoorziening voor het weinige achtergebleven vee, gevogelte en 'ontsnapte' huisdieren te zijn. Maar dit wordt over het algemeen ook opgelost door de permanent aanwezige politie en militairen.

Publiciteit

Al is er in 1799 geen radio en televisie en is de krant nog niet voor een ieder weggelegd, toch was er relatief veel publiciteit. We leven in de zogenaamd Franse tijd, waarin veel is verandert op maatschappelijk niveau. De burger wordt kritischer en nieuwsgieriger. Het is dan

ook voor het eerst in de geschiedenis dat de overheid zich verantwoordelijk voelt voor hulpverlening en dijkherstel. Hulpacties worden op poten gezet en gelden beschikbaar gesteld, onder andere middels een landelijke collecte. Redders worden publiekelijk beloond. Er verschijnen naderhand tot 1802 dertien publicaties over de ramp en vele kopergravures die afbeeldingen van de verschrikkingen geven. Van de 'bijramp' van 1995 worden vanaf dag één de landelijke dag- en weekbladen gevuld met nieuws en is er dagelijks nieuws op de televisie. En duizenden foto's en video's leggen alles voor de toekomst vast. Ook nu wordt een hulpactie door het Nationaal Rampenfonds met giro 9575 op touw gezet. Naderhand verschijnen er 21 herinneringspublicaties en worden tien en twintig jaar later nog herdenkingsboekjes uitgegeven. Water, een onmisbare vriend, maar is vaak ook een gevaarlijke vijand, die zich niets van 'hoog en droog' aantrekt en daarom ook voor een eeuwenlange strijd heeft gezorgd, die eigenlijk nooit ophoudt.

Geraadpleegde bronnen:

- Adams, P. en Bolder, F.: *De strijd die nooit ophoudt. Twintig jaar na de grootste naoorlogse evacuatie langs Maas, Rijn en Waal*. Roermond, 2015.
- Buisman, J.: *Extreem weer! Een canon van weergalozе winters & zinderende zomers, hagel & hozen, stormen en watersnoden*. Franeker, 2011.
- Buisman, J. en Engelen, J (red.): *Duizend jaar weer, wind en water in de lage landen*. Deel 6. 1751-1800. Franeker, 2015.
- Eldert, B. van en Steehouder, J.: *De uittocht. Evacuatie en terugkeer in Rivierenland*. Wegener uitgeverij Midden Nederland, Z.p., z.j. (1995)
- Merkelbach, H.P.J.E. en Veerman, W.: *IJsopkruijing voor de stad Thiel*. (1799). Beschrijving bij de prent uitgegeven door de Stichting Vrienden van het Stadsarchief Tiel. Tiel, 1999.
- Stadsarchieven van Tiel, Buren en Culemborg en het archief van het Polderdistrict Tieler- en Culemborger Waarden. 1799.
- Zillisen, Cornelis, *Beschrijving van den watersnood van 't jaar MDCCXCIX (1799) in verscheidene gedeelten van ons vaderland door ysverstoppingen veroorzaakt, etc.* Amsterdam, bij Johannes Allart, DMCCC (1800)
- Kranten: Edities van Dagblad De Gelderlander, de Provinciale Zeeuwse Courant en het Algemeen Dagblad. 26 januari t/m 17 februari 1995.

Hoogwater 1995 (RAR/Collectie Bouwhuis)

De Vereniging vroeger en nu

door Pierre van der Schaaf

De Vere(e)niging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken haalde, net als nu, regelmatig de pers. De lokale pers was, veel meer dan nu het geval is, gericht op het 'lokale nieuws' en menig dagblad richtte de dag- en weekbladen in per plaats, in de kop vaak gesierd door het wapen van die gemeente. Dat leidde er toe dat ook vergaderingen van verenigingen uitgebreid werden verslagen. Mede daardoor is het, ondanks het feit dat bronnen vaak verloren zijn gegaan, mogelijk een mooi beeld te krijgen van ook onze Vereniging Oudheidkamer in een verder verleden!

Al in 1899 blijkt een commissie te zijn opgericht die streefde naar het stichten van een Oudheidkamer in Tiel, een initiatief dat in 1901 werd bekroond met de oprichting van onze Vereniging. Dat nadat J.A. Heuff nog op 22 augustus 1899 in een ingezonden brief in De Tielsche Krant meedeelde dat het er 'vrij slecht' uitzag gezien de te geringe belangstelling!

Maar in 1901 was de Vereniging toch een feit en ontving zij over de periode mei – december 1901 een gemeentelijke subsidie van f 33,33! En vanaf 1902 ontving de Oudheidkamer f 50 per jaar aan gemeentelijke subsidie.

Dat in tegenstelling tot het heden waarin de Vereniging subsidies verstrekt! Of, samen met de gemeente, de financiering van een monument realiseert of bijdraagt tot het herstel van een monument op een gemeentelijke begraafplaats!

Maar er was in die tijd meer dan alleen een gemeentelijk subsidie. Uit het verslag van de vergadering van het Nutsdepartement van 28 april 1903 blijkt dat het voorstel van de Spaarbank was overgenomen subsidie te verstrekken aan onder andere de Vereeniging Oudheidkamer Tiel, dat ten bedrage van f 50! Daarnaast werden lezers in dezelfde Tielsche Courant opgeroepen tijdens de schoonmaak tevoorschijn komende voorwerpen ter beschik-

---

*Bestuur en leden van de Oudheidkamer voor kasteel Nijenrode, 23 september 1922.
(Collectie: Flipje en Streekmuseum Tiel)*

king te stellen aan de Oudheidkamer: *‘Nu de schoonmaaktijd wederom is aangebroken meenen wij goed te doen te herinneren aan het bestaan van de Vereeniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken. Vele voorwerpen komen nu voor den dag, voor den bezitter van weinig waarde of beteekenis doch die vanuit een historisch of oudheidkundig oogpunt wellicht nog belangrijk zijn.’*

Wie weet wat er nu bij Secunda aan voorwerpen terecht komt dat valt onder de noemer ‘vanuit historisch of oudheidkundig oogpunt wellicht nog belangrijk!’

Lezingen waren er nog niet in die beginjaren: het vullen en in stand houden van de Oudheidkamer stond toen centraal. Maar vergaderd is er vanaf de eerste dag. Tiel is nu de plaats waar de activiteiten, eigenlijk alleen op de excursies na, plaatsvinden, in de beginjaren trok men erop uit. Zelfs schuwde men het vergaderen in de buitenlucht niet. Op 30 juni 1903 vond de *‘Jaarlijksche Algemeene Vergadering’* plaats *‘onder den grooten kastanjeboom voor het Ambtshuis’* in Kesteren. *Aan de vergadering werd deelgenomen door een talrijk en aanzienlijk gezelschap, vooral uit Tiel.*

De Vereeniging telde in 1903 al 141 leden en de uitgaven lagen liefst f 89,75 lager dan de inkomsten à f 494,52. De ‘verzameling werd verrijkt’ en in 1902 waren er maar liefst 160 personen die een bezoek brachten aan het museum. De extra openstelling op zondag zal daar ongetwijfeld toe hebben bijgedragen! Positieve jaarrekeningen waren sindsdien, tot de recente economische terugval, ‘het’ handelskenmerk van de Vereeniging. Daarnaast heeft het ledental zich de afgelopen decennia liefst verdrievoudigd! Maar of

dat positief is ten opzichte van de bevolkingstoename in de regio...

Het aandeel van de Oudheidkamer in het huidige Flipje- en Streekmuseum, inmiddels gemeentelijk, is inmiddels beperkt en sterk geprofessionaliseerd.

In 1904 was de vereniging, op voorstel van het raadslid Tydeman, bijna eigenaar geworden van het hek dat eens de Burensche Poort sierde. In plaats daarvan kwam het uiteindelijk terecht bij de Gasfabriek waarvan het hek als ‘slecht’ werd betiteld.

Ongewijzigd gebleven is de doelstelling van de Vereeniging. Zoals blijkt uit een ingezonden stuk d.d. 28 januari 1903 in de Nieuwe Tielsche Courant onder de kop *‘Een nuttige vereeniging. Er is een tijd in Nederland geweest – en we zijn hem nog niet geheel te boven – dat met domme vernielzucht werd gesloopt waar het voorgeslacht zijn kunst, dat is zijn denken en gevoelen, zijn ziel, in had neergelegd; een tijd waarin de moker van den slooper in een uur schatten voor eeuwen vernielde. Ten opzichte van het materiaal hierboven bedoeld, van de kunstproducten, is een betere tijd aangebroken. ’s Rijks musea gingen sinds lang in de goede richting voor, weldra gevolgd door provinciale vereenigingen als Gelre, door plaatselijke als de Tielsche Oudheidkamer.’*

Er mag dan veel zijn veranderd, de doelstellingen uit 1901 staan in 2016 nog steeds fier overeind en waakzaamheid blijft geboden!

Bronnen:
- Kalendarium 1901
- Regionaal Archief Rivierenland, o.a.
De Nieuwe Tielsche Courant

**In memoriam
Henk van den Hoofdakker
(Goor, 11 november 1937 – Rhenen, 27 februari 2016)**

Door Menko Menalda

Op zaterdag 27 februari overleed Henk van den Hoofdakker tegelijk met zijn vrouw Rinie. Zij waren beiden zeer ernstig ziek zonder enige hoop op verbetering.

Henk was voorzitter van onze vereniging van 2005 tot 2009. Hij gaf de aanzet voor De Nieuwe Kroniek en zorgde ervoor dat onze ambachtenzolder in het Streekmuseum te Ommeren werd ondergebracht toen die uit het museum in Tiel werd gezet.

Henk had zijn eigen bijzondere manier van leidinggeven: vol kwinklagen en gloedvolle woorden, maar ook kon hij een vergadering strak en krachtdadig leiden, gelardeerd met (lichte) ironie.

Henk had en gaf veel inspiratie vanuit zijn creatieve geest. Wie genoot niet van zijn verhalen waarvan ik mij altijd afvroeg waarom ik niet zelf zulke geweldige belevissen had.

Zijn zelf gekweekte en gerookte paling, zelf gekweekte en met cognac gesausde tabak voor zijn pijp, zijn verzameling wandelstokken, hun prachtige reizen naar verre landen, hun enthousiaste verhalen over hun jaarlijks verblijf in Wales, de mooie etsen van Rinie, het is allemaal voorbij.

Henk en Rinie hebben een prachtig leven gehad en zij hebben dat op de hun eigen krachtige wijze afgesloten voordat hun ziekten hun laatste maanden tot een hel zouden hebben gemaakt. Hulde!

Bij een goed leven hoort goed sterven.

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt haar kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen ook meer algemene onderwerpen op cultuurhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO

Waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten.
Contact: Willem Spekking
E: willem.spekking@wur.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL

Verzorgt publicaties over streekgebonden historische onderwerpen en legt het heden en verleden vast in beeld en geluid.
Contact: Beatrijs van Dijk
E: bvdijk@rarivierenland.nl

COMMISSIE ERFGOED

Waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio.
Contact: Lou Dalderup
T: 0344-613141

PROGRAMMACOMMISSIE

Stelt het Jaarprogramma van de vereniging samen.
Contact: Frits Kat
E: fritskat@wxs.nl

BESTUUR

Contactadres bestuur
Willem Rijnke,
Wilhelminalaan 10,
4002 AX Tiel
E: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl
Het lidmaatschap voor het kalenderjaar 2016 van de Oudheidkamer Tiel bedraagt € 20,-.

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging: www.oudheidkamer-tiel.nl

REDACTIE DE NIEUWE KRONIEK

Bert Leenders, Pierre van der Schaaf,
Peter Schipper en Wim Veerman.
Contact: E: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

Realisatie: emjee | grafische vormgeving, Varik
Foto's omslag: Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel en Peter Schipper

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij het RAR en boekhandel Arentsen.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Meningen of feiten, weergegeven in de bijdragen aan dit blad vallen onder de verantwoordelijkheid van de betreffende auteur. Redactie en uitgever zijn hiervoor niet aansprakelijk.

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

